

БУДУЄМО ЄВРОПУ ДЛЯ ДІТЕЙ І РАЗОМ З ДІТЬМИ

Керівні принципи
Комітету міністрів
Ради Європи щодо
правосуддя,
дружнього до дітей

COUNCIL OF EUROPE

CONSEIL DE L'EUROPE

**Керівні принципи
Комітету міністрів Ради
Європи щодо правосуддя,
дружнього до дітей**

*прийняті Комітетом міністрів Ради Європи
17 листопада 2010 року і пояснювальна записка*

Програма Ради Європи
«Будуємо Європу для дітей і разом з дітьми»

www.coe.int/children

Видавництво Ради Європи

Англійське видання :

Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice

ISBN 978-92-871-7274-7

Французьке видання:

Lignes directrice du Comité des Ministres du Conseil de l'Europe sur une justice adaptée aux enfants

ISBN 978-92-871-7273-0

Відтворення текстів у даній публікації дозволяється за умови згадування повної назви і джерела, а саме Ради Європи. Якщо вони призначені для використання в комерційних цілях або повинні бути перекладені на одну з неофіційних мов Ради Європи, будь ласка, зв'яжіться за адресою publishing@coe.int.

Програма Ради Європи «Будуємо Європу для дітей та разом з дітьми» була створена для захисту і пропагування прав дітей, а також захисту дітей від усіх форм насильства.

www.coe.int/children

Дизайн і макет обкладинки: Управління з вироблення документів та публікацій (SPDP), Рада Європи
Ілюстрації: Ерік Пайбарет

Council of Europe Publishing
F-67075 Strasbourg Cedex
<http://book.coe.int>

ISBN 978-92-871-7710-0

© Рада Європи, жовтень 2013 року

Віддруковано в Раді Європи

Зміст

Передмова	7
-----------------	---

Частина перша – Керівні принципи Комітету міністрів Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей	11
--	-----------

Преамбула	13
-----------------	----

I. Цілі і завдання	16
--------------------------	----

II. Визначення	17
----------------------	----

III. Основні принципи	17
-----------------------------	----

A. Участь	17
-----------------	----

B. Найкращі інтереси дитини	18
-----------------------------------	----

C. Гідність	18
-------------------	----

D. Захист від дискримінації	19
-----------------------------------	----

E. Верховенство права	19
-----------------------------	----

IV. Правосуддя, дружнє до дітей, до, під час і після судового розгляду	20
---	----

A. Загальні елементи правосуддя, дружнього до дітей	20
---	----

1. Інформація та консультації	20
-------------------------------------	----

2. Захист приватного та сімейного життя	22
---	----

3. Безпека (спеціальні профілактичні заходи)	22
--	----

4. Підготовка фахівців	23
------------------------------	----

5. Багатопрофільний підхід	23
----------------------------------	----

6. Позбавлення волі	24
---------------------------	----

B. Правосуддя, дружнє до дітей, до судового розгляду	25
--	----

C. Діти та поліція	25
--------------------------	----

D. Правосуддя, дружнє до дітей, під час судового розгляду	26
---	----

1. Доступ до суду та судового процесу	26
---	----

2. Юридичні послуги та представництво	27
---	----

3. Право бути почутою і висловлювати свої думки	28
4. Уникнення невинуватих затримок	28
5. Організація провадження, середовища та мови, дружніх до дітей ...	29
6. Свідчення та заяви дітей	30
E. Правосуддя, дружнє до дітей, після судового розгляду	31
V. Заохочення інших дій, дружніх до дітей	32
VI. Моніторинг та оцінка	34
Частина друга –	
Пояснювальна записка	35
Загальні зауваження	37
Чому новий документ?	37
Підоснова	38
Методи роботи	38
Процес розробки	39
Консультація зацікавлених сторін	40
Консультація дітей та молоді	40
Структура та зміст	42
Введення	45
Пояснювальна записка	49
Преамбула	49
I. Цілі та завдання	49
II. Визначення	49
III. Основні принципи	50
A. Участь	50
B. Найкращі інтереси дитини	53
C. Гідність	55
D. Захист від дискримінації	55
E. Верховенство закону	56

IV. Правосуддя, дружнє до дітей, до, під час і після судового розгляду	58
A. Загальні елементи правосуддя, дружнього до дітей	58
1. Інформація та консультації	58
2. Захист приватного та сімейного життя	61
3. Безпека (спеціальні профілактичні заходи)	64
4. Підготовка фахівців	65
5. Багатопрофільний підхід	66
6. Позбавлення волі	66
B. Правосуддя, дружнє до дітей, до судового розгляду	69
C. Діти та поліція	72
D. Правосуддя, дружнє до дітей, під час судового розгляду	73
1. Доступ до суду та судового процесу	74
2. Юридичні послуги та представництво	77
3. Право бути почутою та висловлювати свої думки	79
4. Уникнення невинуватих затримок	83
5. Організація провадження, середовища та мови, дружніх до дітей ...	84
6. Свідчення та заяви дітей	87
E. Правосуддя, дружнє до дітей, після судового розгляду	90
V. Заохочення інших дій, дружніх до дітей	92
VI. Моніторинг та оцінка	94

Передмова

*Не йди попереду мене, я можу і не піти за тобою.
Не йди позаду мене, я можу і не повести тебе.
Йди поруч зі мною і будь моїм другом.*

Альбер Камю

Розлучення, усиновлення, міграція, насильство. Сьогодні, кожна дитина може вступити в контакт з системою правосуддя в тій чи іншій формі. Для багатьох, це дуже неприємний досвід, коли ситуація могла бути і повинна бути інакшою, коли можуть виникнути багато перешкод і джерел непотрібних проблем. Хоча й на міжнародному та європейському рівнях були успішно встановлені основні принципи, не можна сказати, що правосуддя завжди є доброзичливим до дітей та молоді. У прямій відповіді в ході широких консультацій, що ініціювалися Радою Європи, діти та молодь повідомили про загальну недовіру системі, і вказали на багато недоліків, такі як оточення, що залякує, відсутність інформації та роз'яснень відповідно до віку, слабкий підхід до сім'ї, а також судові розгляди, які є або занадто довгими або, навпаки, занадто оперативними.

Рада Європи ухвалила керівні принципи про правосуддя, дружнього до дітей, спеціально для того, щоб правосуддя завжди було доброзичливим до дітей, незалежно від того, хто вони і що вони зробили. Враховуючи, що друг – це той, хто добре ставиться до вас, хто вам довіряє і якому можна довіряти, хто слухає, що ви говорите і кого ви слухаєте, який вас розуміє і якого ви розумієте. Істинний друг також має мужність сказати вам, коли ви помиляєтесь, і залишається з вами, щоб допомогти виробити рішення. Система правосуддя, дружня до дітей, повинна прагнути копіювати ці ідеали.

Система правосуддя, дружня до дітей, не повинна «йти» попереду дітей, вона не повинна залишити їх позаду

Вона (система) ставиться до дітей з гідністю, повагою, турботою та справедливістю. Вона є доступною, зрозумілою та надійною. Вона прислухається до дітей, серйозно ставиться до їх думок і гарантує, що інтереси тих, хто не може висловитися (наприклад, дітей), також захищені. Вона пристосовує свій темп до дітей: вона не є а ні оперативною, а ні тривалою, радше розумно швидкою. Керівні принципи правосуддя, дружнього до дітей, покликані забезпечити все це, гарантувати, що всі діти мають адекватний доступ до правосуддя, а ставлення є шанобливим і чуйним.

Доброта та дружельюбність щодо дітей, допомога у їх захисті

Неодноразові допити, оточення та процедури, що залякують, дискримінація – безліч подібних дій збільшують біль і травми дітей, які, можливо, вже знаходяться у великій біді та потребують захисту. Система правосуддя, дружнього до дітей, приносить полегшення і відновлення, вона не завдає додаткового болю і труднощів, вона не порушує права дітей. Перш за все, всі діти від 0 до 17 років – якщо вони є стороною в розгляді, потерпілим, свідком або злочинцем – повинні отримувати вигоду від підходу «діти передусім». Керівні принципи правосуддя, дружнього до дітей, були розроблені для захисту дітей і молоді від вторинної віктимізації з боку системи правосуддя, зокрема шляхом заохочення використання холистичного підходу до дитини, заснованого на узгоджених міждисциплінарних методах роботи.

Якщо система правосуддя, дружнього до дитини, не «йде» попереду дітей, вона також не «йде» за ними

Європа стала свідком трагічних судових помилок, де думкам дітей дали непропорційну вагу завдаючи шкоди правам інших осіб або власним інтересам дітей. У таких випадках кажуть: «Добра добувши, кращого не шукай». Як заявляють самі діти та молоді люди, правосуддя, дружнє до дітей, не пов'язане з надмірною доброзичливістю або опікою. Так само воно не стосується того, щоб залишати дітей наодинці з тугарем прийняття рішення замість дорослих. Система, дружня до дітей, захищає молодих людей від труднощів, гарантує, що вони мають відповідне місце і слово, приділяє належну увагу та належним чином тлумачить їх слова, не ставлячи під загрозу

надійність правосуддя чи інтереси дитини. Вона враховує вік, враховує потреби дітей, і гарантує індивідуальний підхід без таврування або надання ярликів дітям. Правосуддя, дружнє до дітей, орієнтується на відповідальну систему, міцно закріплену на професіоналізмі, що гарантує належне здійснення правосуддя, і тим самим вселяє довіру серед всіх сторін і суб'єктів, що беруть участь у розгляді.

Система правосуддя, дружнього до дітей, знаходиться на стороні дітей, пропонуючи допомогу, що надається компетентними професіоналами

Системи правосуддя по всій Європі повні компетентних і турботливих політиків і юристів (суддів, співробітників правоохоронних органів, соціальних і медичних працівників, захисників прав дитини, батьків та вихователів), які прагнуть отримувати і обмінюватися методологією з метою удосконалення своєї повсякденної практики в найкращих інтересах дітей. Оскільки вони знаходяться на передовій прав дітей, і вони можуть справді впливати на дітей на щоденній основі, на додаток до основного тексту керівних принципів, в цій публікації міститься, пояснювальна записка з викладенням зразків прецедентного права Європейського суду з прав людини і конкретні приклади належної практики для фахівців, що працюють з дітьми у системі правосуддя.

Прийняття керівних принципів правосуддя, дружнього до дітей, є значним кроком уперед. Однак, завдання буде виконане лише тоді, коли зміни можна буде спостерігати на практиці. Щоб досягнути цього, першорядне значення має пропагування, поширення і моніторинг керівних принципів, і забезпечення того, що вони лежать в основі політики на національному рівні. Основні міжнародні партнери, такі, як Європейський Союз та ЮНІСЕФ вже беруть участь у перших кроках з пропаганди керівних принципів, як і ціла низка національних суб'єктів та громадянське суспільство, чия діяльність у справі підвищення обізнаності про керівні принципи серед основних зацікавлених сторін набирає обертів.

Я сподіваюся, що ця публікація заохотить і полегшить завдання якомога ширшого кола професіоналів і політиків на національному та місцевому рівнях, які несуть відповідальність за забезпечення того, щоб система правосуддя була більш дружньою до дітей.

Правосуддя має бути другом дітей. Воно не повинно «йти» перед ними, оскільки вони можуть не слідувати. Воно не повинно «йти» позаду дітей, оскільки вони не повинні бути обтяжені відповідальністю вести за собою. Воно повинно просто «йти» поруч з ними і бути їхнім другом.

47 держав-членів Ради Європи прийняли керівні принципи правосуддя, дружнього до дітей, як обіцянку справедливості і дружби до кожної дитини. Зараз настав час зробити все можливе, щоб дотриматися цієї обіцянки.

*Мод де Боер-Букіккіо
Заступник Генерального секретаря
Ради Європи*

Частина перша

**Керівні принципи Комітету
міністрів Ради Європи щодо
правосуддя, дружнього до дітей**

Керівні принципи

*(Прийняті Комітетом міністрів 17 листопада 2010 року
під час 1098-го засідання заступників міністрів)*

Преамбула

Комітет міністрів,

Враховуючи, що метою Ради Європи є досягнення більшої єдності між державами-членами, зокрема шляхом сприяння прийняттю загальних правил з правових питань;

Беручи до уваги необхідність забезпечення ефективної реалізації існуючих обов'язкових універсальних та європейських стандартів захисту та заохочення прав дітей, включаючи, зокрема:

- Конвенцію ООН про статус біженців (1951 р.);
- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права (1966 р.);
- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966 р.);
- Конвенцію ООН про права дитини (1989 р.);
- Конвенцію ООН про права інвалідів (2006 р.);
- Конвенцію про захист прав людини та основних свобод (1950 р., ETS № 5) (далі – ЄКПЛ);
- Європейську конвенцію про здійснення прав дітей (1996 р., ETS № 160);
- Європейську соціальну хартію (переглянуту) (1996 р., ETS № 163);
- Конвенцію Ради Європи про контакт з дітьми (2003 р., ETS № 192);
- Конвенцію Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (2007 р., CETS № 201);
- Європейську конвенцію про усиновлення дітей (переглянуту) (2008 р., CETS № 202);

Враховуючи, що, відповідно до гарантій ЄКПЛ та прецедентного права Європейського суду з прав людини, право будь-якої особи на доступ до правосуддя та на справедливий судовий розгляд – у всіх його компонентах (в тому числі, зокрема, право бути поінформованим, право бути вислуханим, право на судовий захист і право бути представленим) – необхідне в демократичному суспільстві та в рівній мірі стосується дітей, однак, з урахуванням їх здатності сформулювати власну думку;

Посилаючись на відповідне прецедентне право Європейського суду з прав людини, рішення, звіти та інші документи установ та органів Ради Європи, включаючи рекомендації Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК), а також заяви та думки Комісара Ради Європи з прав людини та різні рекомендації Парламентської асамблеї Ради Європи;

Відзначаючи різні рекомендації Комітету міністрів держав-членів в галузі прав дітей, в тому числі Рекомендацію Rec(2003)5 про заходи із утримання осіб, які шукають притулку, Рекомендацію Rec(2003)20 щодо нових способів боротьби зі злочинністю серед неповнолітніх та ролі правосуддя щодо неповнолітніх, Рекомендацію Rec(2005)5 про права дітей, які перебувають у спеціалізованих закладах, Рекомендацію Rec(2006)2 про європейські пенітенціарні правила, Рекомендацію CM/Rec(2008)11 щодо європейських правил стосовно неповнолітніх правопорушників, які підлягають призначенню санкцій або заходів, а також Рекомендацію CM/Rec(2009)10 щодо комплексної національної стратегії із захисту дітей від насильства;

Посилаючись на Резолюцію № 2 про правосуддя, дружнє до дитини, прийняту на 28-й Конференції міністрів юстиції європейських країн (Лансароте, жовтень 2007 р.);

Враховуючи важливість захисту прав дітей за документами Організації Об'єднаних Націй, таких як:

- Мінімальні стандартні правила ООН щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх («Пекінські правила», 1985 р.);
- Правила ООН щодо захисту неповнолітніх, позбавлених волі («Гаванські правила», 1990 р.);
- Керівні принципи ООН щодо попередження злочинності серед неповнолітніх («Ер-Ріядські керівні принципи», 1990 р.);
- Керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів (Резолюція ЕКОСОП № 2005/20, 2005 р.);
- Керівні вказівки Генерального Секретаря ООН: Підхід ООН до судочинства у справах неповнолітніх (2008 р.);
- Керівні принципи ООН щодо належного застосування і умов альтернативних форм піклування про дітей (2009 р.);
- Принципи щодо статусу і функціонування національних установ із захисту і сприяння реалізації прав людини («Паризькі принципи»);

Посилаючись на необхідність забезпечення ефективної реалізації існуючих обов'язкових норм, що стосуються прав дітей, не перешкоджаючи державам-членам від введення або застосування більш високих стандартів і більш сприятливих заходів;

Посилаючись на програму Ради Європи «Будуємо Європу для дітей і разом з дітьми»;

Визнаючи прогрес, досягнутий у державах-членах у справі здійснення правосуддя, дружнього до дитини;

Відзначаючи, тим не менше, існуючі перешкоди для дітей в системі правосуддя, такі як, серед іншого: неіснуюче, часткове або умовне законне право на доступ до правосуддя, різноманітність і складність процедур, можлива дискримінація за різними ознаками;

Посилаючись на необхідність запобігання можливій вторинній віктимізації дітей у судовій системі під час процедур, що пов'язані або є такими, що зачіпають їх інтереси;

Закликаючи держави-члени проаналізувати існуючі прогалини та проблеми, а також визначити сфери, в яких принципи та процесуальні норми правосуддя, дружнього до дитини, можуть бути введені;

Визнаючи погляди й думки дітей в державах-членах Ради Європи, з якими були проведені консультації;

Відзначаючи, що керівні принципи покликані сприяти виявленню практичних засобів усунення наявних недоліків в законодавстві та на практиці;

Приймає наступні керівні принципи в якості практичного інструменту для держав-членів у процесі адаптації їх судових і позасудових систем до конкретних прав, інтересів і потреб дітей та закликає держави-члени забезпечити їх широке розповсюдження серед всіх органів, відповідальних або іншим чином причетних до прав дітей в судочинстві.

I. Цілі та завдання

1. Керівні принципи стосуються питання про місце і роль, а також думки, права та потреби дитини під час судових розглядів, а також процесів, альтернативних таким розглядам.
2. Керівні принципи повинні застосовуватися до всіх способів, якими діти можуть, з будь-якої причини та в будь-якій якості, контактувати з усіма компетентними органами та службами, що беруть участь у здійсненні кримінального, цивільного або адміністративного права.
3. Керівні принципи спрямовані на забезпечення того, щоб в ході таких розглядів, всі права дітей, серед яких право на інформацію, представництво, участь і захист, повністю дотримувались з урахуванням рівня зрілості й розуміння дитини, а також обставин справи. Дотримання прав дітей не повинно ставити під загрозу права інших зацікавлених сторін.

II. Визначення

Для цілей цих керівних принципів, що стосуються правосуддя, дружнього до дітей (надалі «керівні принципи»):

- a. «Дитина» означає будь-яку особу у віці до 18 років;
- б. «Один з батьків» означає особу (особи) з батьківською відповідальністю згідно з національним законодавством. У разі, якщо один з батьків (батьки) відсутні або не виконують батьківських обов'язків, ним може бути опікун або призначений законний представник;
- в. «Правосуддя, дружнє до дітей» відноситься до систем правосуддя, які гарантують повагу та ефективне здійснення прав усіх дітей на найвищому рівні, беручи до уваги принципи, перераховані далі, і з належним урахуванням рівня зрілості та розуміння дитини, а також обставин справи. Це, зокрема, правосуддя, яке доступне, відповідне віку, швидке, добре виконане, адаптоване та націлене на задоволення потреб і прав дитини, яке поважає права дитини, в тому числі права на справедливий судовий розгляд, на участь та розуміння судового розгляду, на повагу до приватного та сімейного життя, честі та гідності.

III. Основні принципи

1. Рекомендації ґрунтуються на існуючих принципах, закріплених в документах, згаданих у преамбулі, а також прецедентному праві Європейського суду з прав людини.
2. Ці принципи отримали подальший розвиток у наступних розділах і повинні застосовуватися до всіх глав цих керівних принципів.

A. Участь

1. Слід поважати право всіх дітей на отримання інформації про свої права, на отримання відповідних способів доступу до правосуддя та на консультування, а також право на те, щоб бути почутою під час розглядів, що стосуються або впливають на них. Це включає в себе надання належної уваги думці дітей з урахуванням їх зрілості

та будь-яких труднощів спілкування, які вони можуть мати для того, щоб зробити цю участь ефективною.

2. Діти повинні вважатися та розглядатися як повні носії прав та повинні мати право здійснювати всі свої права таким чином, що враховується їх здатність утворювати свої власні погляди, а також обставини справи.

V. Найкращі інтереси дитини

1. Держави-члени повинні гарантувати ефективне здійснення прав дітей, щоб їх найкращі інтереси мали першочергову увагу у всьому, що стосується або зачіпає їх інтереси.
2. При оцінці інтересів залучених або постраждалих дітей:
 - a. їх поглядам та думкам слід приділяти належну увагу;
 - b. всі інші права дитини, такі як право на гідність, свободу та рівне поводження, повинні дотримуватись в усі часи;
 - c. повинен бути прийнятий комплексний підхід усіма відповідними органами для належного врахування інтересів усіх сторін під загрозою, в тому числі психологічне та фізичне благополуччя, а також правові, соціальні та економічні інтереси дитини.
3. Найкращі інтереси всіх дітей, які беруть участь в тій же процедурі або справі, мають бути окремо оцінені та збалансовані з метою узгодження можливого конфлікту інтересів дітей.
4. У той час як судові органи мають кінцеву компетентність і відповідальність за прийняття остаточного рішення, держави-члени повинні, при необхідності, направити спільні зусилля на створення міждисциплінарних підходів з метою оцінки найкращих інтересів дітей під час процедури, пов'язаної з ними.

C. Гідність

1. До дітей слід ставитися з обережністю, чутливістю, справедливістю та повагою під час будь-якої процедури або справи, приділяючи особливу увагу їх особистій ситуації, благополуччю та конкретним потребам, а також з повною повагою їх фізичної та психологічної

недоторканності. Таке ставлення повинно бути надане їм, незалежно від того, яким чином вони вступають в контакт з судовим або не судовим розглядом, або іншими заходами, а також незалежно від їх правового статусу та потенціалу під час будь-якої процедури або справи.

2. Діти не повинні піддаватися катуванням, нелюдському або такому, що принижує гідність ставленню чи покаранню.

D. Захист від дискримінації

1. Права дітей повинні забезпечуватись без жодної дискримінації за ознакою статі, раси, кольору шкіри або етнічного походження, віку, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, соціально-економічного стану, статусу одного з їх батьків або обох батьків, належності до національних меншин, майнового стану, народження, сексуальної орієнтації, гендерної ідентичності або іншого статусу.
2. У разі потреби повинні бути гарантовані конкретні засоби захисту та допомоги дітям у більш уразливому становищі, наприклад, дітям мігрантів, дітям-біженцям та дітям-шукачам притулку, дітям без супроводу, дітям-інвалідам, безпритульним дітям та дітям вулиці, дітям-ромам та дітям, що перебувають у спеціалізованих закладах.

E. Верховенство права

1. Принцип верховенства права повинен повною мірою відноситись як до дітей, так і до дорослих.
2. Елементи належної правової процедури, такі як принципи законності та пропорційності, презумпція невинності, право на справедливий судовий розгляд, право на юридичну допомогу, право на доступ до судів і право на апеляцію, мають бути гарантовані для дітей, так само як і для дорослих і не повинні бути зведені до мінімуму або заборонені під приводом кращих інтересів дитини. Це відноситься до всіх судових і позасудових або адміністративних розглядів.

3. Діти повинні мати право на доступ до відповідних незалежних та ефективних механізмів розгляду скарг

IV. Правосуддя, дружнє до дітей, до, під час та після судового розгляду

A. Загальні елементи правосуддя, дружнього до дітей

1. Інформація та консультації

1. З моменту першої участі в системі правосуддя або інших компетентних органів (наприклад, поліції, імміграційної, освітньої, соціальної та медичної служб) та протягом усього цього процесу, діти та їхні батьки повинні невідкладно отримувати належну інформацію, окрім іншого:
 - a. про їх права, зокрема, конкретні права, які діти мають під час судових або позасудових розглядів, в яких вони беруть участь або можуть брати участь в майбутньому, а також про інструменти для усунення можливих порушень їх прав, включаючи можливість вдатися як до судового або позасудового розгляду чи інших заходів. Це може включати в себе інформацію про можливу тривалість судового розгляду, можливий доступ до оскарження та незалежних механізмів розгляду скарг;
 - b. про відповідні системи та процедури, з урахуванням конкретного місця, яке дитина буде мати та ролі, яку він / вона може відігравати в ньому, а також про різні процесуальні дії;
 - c. про існуючі механізми підтримки дитини, яка бере участь у судових або позасудових процедурах;
 - d. про доцільність та можливі наслідки судового або позасудового розгляду;
 - e. де це доречно, про обвинувачення або переслідування у зв'язку з їх скаргою;

- f. про час і місце судового розгляду та інші відповідні заходи, такі як слухання, якщо це особисто зачіпає дитину;
 - g. про загальний хід і результат судового розгляду або втручання;
 - h. про наявність захисних заходів;
 - i. про існуючі механізми оскарження рішень, які зачіпають дитину;
 - j. про існуючі можливості для отримання відшкодування від правопорушника або держави через судочинство, альтернативне цивільне судочинство або інші процедури;
 - k. про доступність послуг (медичних, психологічних, соціальних, усного та письмового перекладу, тощо) або організації, які можуть надати підтримку, а також засоби доступу до таких послуг у поєднанні з фінансовою підтримкою у кризовій ситуації, якщо така застосовується;
 - l. про будь-які спеціальні заходи, доступні для захисту їхніх інтересів, наскільки це можливо, якщо вони проживають в іншій державі.
2. Інформація та консультації повинні бути надані дітям з урахуванням їх віку та ступеня зрілості, мовою, яку вони можуть зрозуміти та з урахуванням статевих та культурних особливостей.
 3. Як правило, як дитина, так і батьки або законні представники повинні безпосередньо отримувати інформацію. Надання інформації для батьків не повинно бути альтернативою повідомленням інформації для дитини.
 4. Матеріали, дружні до дитини, які містять правову інформацію, повинні бути доступні та широко поширені, а спеціальні інформаційні служби для дітей, такі як спеціалізовані веб-сайти та телефони довіри, функціонувати.
 5. Інформація про будь-які звинувачення проти дитини повинна бути надана негайно й відразу ж після пред'явлення обвинувачення. Ця інформація повинна бути надана як дитині, так і батькам таким чином, щоб вони розуміли точне обвинувачення, а також можливі наслідки.

2. Захист приватного та сімейного життя

6. Недоторканність приватного життя та персональних даних дітей, які є або були залучені до судових чи позасудових розглядів та інших заходів, повинні бути захищені відповідно до національного законодавства. Як правило, це означає, що жодна інформація або персональні дані про особу дитини не можуть бути оприлюднені або розкриті, в тому числі зображення, докладні описи дитини або сім'ї дитини, імена або адреси, аудіо-та відеозаписи і т.д.
7. Держави-члени повинні запобігати порушенню права на приватне життя, згаданого в керівному принципі 6 вище, засобами масової інформації за допомогою законодавчих заходів та моніторингу саморегулювання ЗМІ.
8. Держави-члени повинні передбачати обмежений доступ до всіх записів або документів, що містять особисті та конфіденційні дані про дітей, зокрема, під час розглядів, у яких вони беруть участь. Якщо передача персональних і конфіденційних даних необхідна з урахуванням найкращих інтересів дитини, держави-члени повинні регулювати цю передачу згідно з відповідним законодавством про захист даних.
9. Щоразу, коли діти заслуховуються або дають свідчення під час судового або позасудового розгляду чи інших заходів, у разі необхідності, бажано, щоб це відбувалося конфіденційно. Як правило, тільки ті особи, які безпосередньо залучені, повинні бути присутніми при умові, що вони не перешкоджають дітям надавати свідчення.
10. Фахівці, які працюють з дітьми і для дітей, повинні дотримуватися чітких правил конфіденційності, за винятком випадків, коли існує ризик заподіяння шкоди дитині.

3. Безпека (спеціальні профілактичні заходи)

11. Під час всіх судових і позасудових розглядів або інших заходів діти повинні бути захищені від шкоди, включаючи залякування, репресалії та вторинну віктимізацію.

12. Щодо фахівців, які працюють з дітьми і для дітей, повинні, при необхідності, проводитися регулярні перевірки відповідно до національного законодавства та без шкоди для незалежності судових органів з метою забезпечення їх придатності до роботи з дітьми.
13. До дітей повинні застосовуватись спеціальні запобіжні заходи, якщо підозрюваним є один з батьків, член сім'ї або основний опікун.

4. Підготовка фахівців

14. Всі фахівці, які працюють з дітьми і для дітей, повинні отримувати необхідну міждисциплінарну підготовку з питань прав і потреб дітей різних вікових груп, а також щодо процедур, які адаптовані до них.
15. Фахівці, які мають безпосередній контакт з дітьми, також повинні бути навчені спілкуватися з ними в будь-якому віці та стадії розвитку, а також з дітьми, які знаходяться в умовах особливої вразливості.

5. Багатопрофільний підхід

16. При повній повазі права дитини на приватне та сімейне життя, слід заохочувати тісну співпрацю між різними фахівцями для отримання повного розуміння дитини, а також оцінки його / її правового, психологічного, соціального, емоційного, фізичного та пізнавального стану.
17. Повинні бути створені загальні рамки оцінки для професіоналів, які працюють з дітьми (наприклад, юристів, психологів, лікарів, поліцейських, співробітників імміграційних органів, соціальних працівників та посередників) під час розглядів або заходів, які стосуються або впливають на дітей, для забезпечення необхідної підтримки тих, хто приймає рішення, дозволяючи їм найкращим чином служити інтересам дітей в даному випадку.
18. При реалізації міждисциплінарного підходу, професійні правила про конфіденційність повинні бути дотримані.

6. Позбавлення волі

19. Будь-яка форма позбавлення волі дітей має бути крайнім заходом і бути на найбільш короткий відповідний періоду часу.
20. У разі призначення позбавлення волі, діти, як правило, повинні утримуватись окремо від дорослих. Утримання дітей разом з дорослими повинно бути в силу виняткових обставин і виходячи виключно з інтересів дитини. У всіх випадках, діти повинні утримуватися в приміщеннях відповідно до їх потреб.
21. Враховуючи вразливість дітей, позбавлених волі, важливість сімейних зв'язків та сприяння реінтеграції в суспільство, компетентні органи повинні забезпечувати повагу та активну підтримку реалізації прав дитини, як це викладено в універсальних і європейських документах. На додаток до інших прав, діти, зокрема, повинні мати право:
 - a. підтримувати регулярні та значущі контакти з батьками, родиною та друзями через візити і листування, окрім випадків, коли обмеження необхідні в інтересах справедливості та інтересах дитини. Обмеження цього права не повинно бути використане в якості покарання;
 - b. отримати відповідну освіту, професійну орієнтацію та підготовку, медичну допомогу і мати право на свободу думки, совісті та релігії, а також на доступ до відпочинку, в тому числі фізичної культури і спорту;
 - c. на доступ до програм, які завчасно готують дітей до їх повернення в свої громади, з повною увагою до їх емоційних і фізичних потреб, їх сімейних відносин, житла, освіти та можливості працевлаштування та соціально-економічного статусу.
22. Позбавлення волі неповнолітніх без супроводу дорослих, у тому числі шукачів притулку і дітей, що мешкають окремо, ніколи не повинно мотивуватись або ґрунтуватись виключно на відсутності дозволу на проживання.

В. Правосуддя, дружнє до дітей, до судового розгляду

23. Мінімальний вік кримінальної відповідальності не повинен бути занадто низьким та повинен бути визначений законом.
24. Альтернативи судовому розгляду, такі як посередництво, заміна (судових механізмів) та альтернативні методи вирішення спорів повинні заохочуватись в будь-який час, якщо вони можуть найкращим чином служити інтересам дитини. Попереднє використання таких альтернатив не повинно слугувати перешкодою для доступу дитини до правосуддя.
25. Діти повинні бути належним чином поінформовані та отримати консультації щодо можливості вдатися або до судового розгляду, або до альтернативних заходів позасудового врегулювання. Ця інформація повинна також пояснювати можливі наслідки кожного варіанта. На основі адекватної інформації, як юридичної, так й іншої, повинен бути доступний вибір для використання або судових процедур, або альтернативних процесів, якщо такі існують. Діти повинні мати можливість отримати юридичну консультацію та іншу допомогу при визначенні доречності та доцільності запропонованих альтернатив. При прийнятті цього рішення повинна враховуватись думка дитини.
26. Процес, альтернативний судовому розгляду, повинен забезпечувати еквівалентний рівень правових гарантій. Повага до прав дітей, як описано в цих керівних принципах і в усіх відповідних правових документах щодо прав дитини, має бути гарантована в рівній мірі, як під час судового, так і позасудового розгляду.

С. Діти та поліція

27. Поліція повинна поважати особисті права та гідність всіх дітей і враховувати їх вразливість, тобто брати до уваги їх вік і ступінь зрілості, а також особливі потреби тих, які можуть бути фізично чи розумово неповноцінними або мати труднощі у спілкуванні.

28. Щоразу, коли дитина затримується поліцією, вона повинна бути проінформована у такий спосіб та такою мовою, які відповідають її віку та рівню розуміння причин, за якими він або вона були взяті під варту. Діти повинні мати доступ до адвоката та мати можливість зв'язатися зі своїми батьками або особою, якій вони довіряють.
29. Окрім виняткових обставин, один з батьків (батьки) повинен бути проінформований про присутність дитини у поліцейській дільниці, з деталями причин, через які дитина була взята під варту, та запрошений прийти до дільниці.
30. Дитина, яку було взято під варту, не повинна бути допитана щодо злочинної поведінки, та їй не повинно бути запропоновано зробити або підписати заяву про таку участь, окрім як в присутності адвоката або одного з батьків дитини чи, за відсутності батьків, іншої особи, якій дитина довіряє. Один з батьків або така особа можуть бути недопущені, якщо вони підозрюються в причетності до злочинної діяльності або участі в діях, які перешкоджають здійсненню правосуддя.
31. Поліція повинна забезпечити, щоб, наскільки це можливо, жодна дитина, яка знаходиться під вартою, не утримувалась разом з дорослими.
32. Органи влади повинні забезпечити, щоб діти, які знаходяться під вартою в поліції, утримувались в умовах, які є безпечними та відповідали їхнім потребам.
33. У державах-членах прокурори, якщо це входить до їх компетенції, повинні забезпечити застосування в процесі розслідування підходів, дружніх до дітей.

D. Правосуддя, дружнє до дітей, під час судового розгляду

1. Доступ до суду та судового процесу

34. В якості носіїв прав, діти повинні мати можливість вдаватися до засобів правового захисту для ефективного здійснення своїх прав або діяти у разі порушення їх прав. Внутрішнє законодавство має сприяти, якщо це доцільно, можливості доступу до суду дітей, які мають достатнє розуміння своїх прав, а також використання засобів правового захисту цих прав на основі адекватно наданої юридичної консультації.

35. Будь-які перешкоди на шляху доступу до суду, такі як витрати на судовий розгляд або відсутність адвоката, повинні бути вилучені.
36. У випадках конкретних злочинів, скоєних стосовно дітей, або деяких аспектів цивільного чи сімейного права, доступ до суду повинен бути наданий протягом періоду часу після досягнення дитиною повноліття, у разі потреби. Державам-членам пропонується переглянути свої закони про давність переслідування.

2. Юридичні послуги та представництво

37. Діти повинні мати право на власного юрисконсульта та представництво від свого імені під час судового розгляду, в якому є або може бути конфлікт інтересів між дитиною і батьками або іншими зацікавленими сторонами.
38. Діти повинні мати доступ до безкоштовної юридичної допомоги на таких самих або більш поблажливих ніж для дорослих умовах.
39. Адвокати, які представляють інтереси дітей, мають бути навчені та обізнані про права дітей і пов'язані з ними питання, отримувати поточну і поглиблену підготовку та бути у змозі спілкуватися з дітьми на їхньому рівні розуміння.
40. Діти повинні розглядатися в якості повноцінних клієнтів зі своїми правами, а адвокати, що представляють інтереси дітей, повинні доносити думку дитини.
41. Адвокати повинні надати дитині всю необхідну інформацію та роз'яснення, що стосуються можливих наслідків поглядів та / або думок дитини.
42. У випадках, коли існує конфлікт інтересів між батьками і дітьми, компетентний орган повинен призначати або опікуна-представника в суді, або іншого незалежного представника для представлення поглядів та інтересів дитини.
43. Адекватне представництво і право бути представленими незалежно від батьків повинні бути гарантовані, особливо під час розглядів, коли батьки, члени сім'ї або опікуни є підозрюваними у скоєнні правопорушення.

3. Право бути почутою і висловлювати свої думки

44. Судді повинні поважати право дитини бути почутою у всіх питаннях, які зачіпають її або, принаймні, бути почутою, якщо вона, як вважається, має достатнє уявлення про питання, про яке йде мова. Засоби для цієї мети повинні бути адаптовані до рівня розуміння і вміння спілкуватися та брати до уваги обставини справи дитини. Діти повинні отримувати консультації щодо способу, в якому вони хочуть бути заслуханими.
45. Належна увага повинна приділятися поглядам та думці дитини у відповідності з її віком і зрілістю.
46. Право бути почутою є правом дитини, а не обов'язком.
47. Дитина не повинна бути позбавлена можливості бути почутою тільки на підставі віку. Щоразу, коли дитина бере на себе ініціативу, щоб бути почутою у справі, яка впливає на нього або неї, суддя не повинен, якщо це відповідає інтересам дитини, відмовляти заслухати дитину та повинен прислухатися до його або її поглядів та думок з питань, що стосуються його або її у цій справі.
48. Діти повинні бути забезпечені всією необхідною інформацією про те, як ефективно використовувати право бути почутим. Проте, слід пояснити їм, що їх право бути почутими і врахування їх думки не обов'язково визначатиме остаточне рішення.
49. Рішення та постанови суду щодо дітей повинні бути належним чином обґрунтовані та пояснені їм мовою, яку діти можуть зрозуміти, зокрема, рішення, в яких погляди і думки дитини не було підтримано.

4. Уникнення невинуватених затримок

50. Під час всіх розглядів за участю дітей, принцип актуальності повинен застосовуватися для забезпечення якнайшвидшого реагування та захисту прав та інтересів дитини, при дотриманні верховенства права.
51. У справах, пов'язаних із сімейним правом (наприклад, батьківство, опіка, батьківське викрадення), суди повинні проявляти виняткову старанність для уникнення будь-якого ризику несприятливих наслідків для сімейних відносин.

52. У разі необхідності, судові органи повинні розглянути можливість прийняття попередніх рішень для моніторингу протягом певного періоду часу та пізнішого перегляду.
53. Відповідно до закону, судові органи повинні мати можливість приймати рішення, що підлягає негайному виконанню у разі, якщо це буде у найкращих інтересах дитини.

5. Організація провадження, середовища та мови, дружніх до дітей

54. Під час всіх розглядів, до дітей потрібно ставитися з урахуванням їх віку, їх особливих потреб, їх зрілості та рівня розуміння, а також беручи до уваги будь-які труднощі у спілкуванні, які вони можуть мати. Справи за участю дітей повинні розглядатися в обстановці, яка не залякує та є чутливою до дитини.
55. Перш ніж почати розгляд, діти повинні бути ознайомлені з приміщенням суду або іншими об'єктами, а також з ролями й особами посадових осіб, що беруть у ньому участь.
56. Повинна використовуватися мова, яка відповідає віку та рівню розуміння дитини.
57. При заслуховуванні або опитуванні дитини під час судових та поза-судових розглядів, а також під час інших заходів, судді та інші фахівці повинні спілкуватися з дитиною з повагою та делікатністю.
58. Діти повинні мати можливість бути у супроводі батьків або, у відповідних випадках, дорослого за їх вибором, якщо не було прийнято протилежного вмотивованого рішення щодо цієї особи.
59. Методи опитування, такі як відео-або аудіо-запис чи попередні закриті судові слухання, повинні використовуватися та розглядатися як допустимі докази.
60. Діти повинні бути захищені, наскільки це можливо, від зображень або інформації, яка може бути шкідливою для їхнього добробуту. При прийнятті рішення про розкриття можливо шкідливого зображення або інформації для дитини, суддя повинен проконсультуватися з іншими фахівцями, наприклад, психологами та соціальними працівниками.

61. Судові засідання за участю дітей повинні бути адаптовані до темпу та тривалості концентрації уваги: повинні бути сплановані регулярні перерви, а слухання не повинні тривати занадто довго. Для полегшення участі дітей відповідно до повної пізнавальної здатності та для підтримки їх емоційної стійкості, порушення та відволікання під час судового засідання мають бути зведені до мінімуму.
62. Наскільки це доцільно і можливо, кімнати опитування та очікування повинні бути організовані з дружнім до дітей оточенням.
63. Наскільки це можливо, повинні бути створені спеціалізовані суди (або судові палати), процедури й інститути для дітей, які знаходяться у конфлікті з законом. Це може включати створення спеціалізованих підрозділів в поліції, судових органів, судової системи та прокуратури.

6. Свідчення та заяви дітей

64. Опитування та збір заяв дітей повинні, наскільки це можливо, проводитись кваліфікованими фахівцями. Всі зусилля мають бути направлені на те, щоб діти надавали свідчення у найбільш сприятливому оточенні та за найсприятливіших умов, з урахуванням віку, зрілості та рівня розуміння, а також будь-яких труднощів, які вони можуть мати.
65. Слід заохочувати аудіовізуальні заяви дітей, які стали жертвами або свідками, поважаючи права інших сторін на оскарження змісту таких заяв.
66. У разі потреби проведення більш ніж одного опитування, вони повинні здійснюватись переважно однією й тією ж особою, з тим щоб забезпечити узгодженість підходів до інтересів дитини.
67. Кількість опитувань повинна бути максимально обмежена, а їх довжина повинна бути адаптована до віку та можливості концентрації уваги дитини.
68. Слід уникати прямого контакту, протистояння або спілкування між дитиною-жертвою або дитиною-свідком з підозрюваним, наскільки це можливо, якщо тільки дитина-жертва не вимагає цього.

69. Діти повинні мати можливість давати свідчення у кримінальній справі за відсутності підозрюваного.
70. Існування менш суворих правил щодо надання свідчень, таких як відсутність вимоги присяги або інших подібних заяв, або інших дружніх до дітей процесуальних заходів, не повинно само по собі зменшувати значення, яке приділяється свідченням або доказам дитини.
71. Повинні бути розроблені протоколи опитування, які враховують різні етапи розвитку дитини, та реалізовані в якості основи для підкріплення свідчень дітей. Вони повинні уникати навідних питань і тим самим підвищувати надійність.
72. З урахуванням найкращих інтересів і добробуту дітей, повинна існувати можливість для судді дозволяти дитині не давати свідчення.
73. Заяви і свідчення дитини не повинні вважатися недійсними або ненадійними тільки з причини віку дитини.
74. Повинні бути вивчені можливості прийняття заяви дітей-жертв і дітей-свідків у спеціальних, дружніх до дітей приміщеннях і оточенні.

Е. Правосуддя, дружнє до дітей, після судового розгляду

75. Адвокат, тимчасовий опікун або законний представник дитини повинен повідомити та пояснити дане рішення або постанову мовою, адаптованою до рівня розуміння дитини, а також повинен надати необхідну інформацію про можливі заходи, які можна здійснити, такі як апеляція або незалежні механізми розгляду скарг.
76. Національні органи влади повинні вжити всіх необхідних заходів для полегшення виконання судових рішень / постанов за участю і щодо дітей без затримки.
77. Якщо рішення не було виконано, діти повинні бути поінформовані, можливо, через свого адвоката, опікуна-представника в суді або законного представника, щодо наявних засобів через позасудові механізми або шляхом доступу до правосуддя.

- 78.** Примусове виконання рішень повинно бути крайнім заходом під час розгляду сімейних справ, якщо мова йде про дітей.
- 79.** Після винесення рішення під час вкрай конфліктних розглядів, повинні бути запропоновані керівництво та підтримка, в ідеалі безкоштовно, для дітей та їх сімей спеціалізованими службами.
- 80.** Жертвам недбалого ставлення, насильства, жорстокого поведіння або інших злочинів повинні бути запропоновані програми з відновлення здоров'я, відповідної соціальної та терапевтичної корекції, в ідеалі безкоштовно, а діти та їхні опікуни повинні бути своєчасно і належним чином поінформовані про наявність таких послуг.
- 81.** Адвокат дитини, опікун або законний представник повинен мати повноваження робити всі необхідні заходи, щоб вимагати відшкодування збитків під час або після порушення кримінальної справи, в яких дитина стала жертвою. У разі необхідності, витрати можуть бути покриті державою та стягнуті зі злочинця.
- 82.** Заходи та санкції щодо дітей, які знаходяться у конфлікті з законом, повинні завжди конструктивно та індивідуально відповідати вчиненим діям, з урахуванням принципу пропорційності, віку дитини, фізичного та психічного благополуччя й розвитку, а також обставин справи. Повинно бути гарантоване право на освіту, професійну підготовку, працевлаштування, реабілітацію та реінтеграцію.
- 83.** Для того, щоб сприяти реінтеграції в суспільство, і відповідно до національного законодавства, судимості дітей не повинні розкриватись поза системою правосуддя по досягненні повноліття. Розкриття такої інформації може бути дозволено у випадках тяжких злочинів, зокрема з міркувань державної безпеки або при розгляді питання про працевлаштування на роботу з дітьми.

V. Заохочення інших дій, дружніх до дітей

Державам-членам пропонується:

- a.* сприяти проведенню наукових досліджень щодо всіх аспектів дружнього до дітей правосуддя, в тому числі методів проведення інтерв'ю з урахуванням інтересів дитини та поширення інформації, а також навчання такій методології;

- b.* обмінюватись практичним досвідом і розвивати співробітництво у сфері правосуддя, дружнього до дітей, на міжнародному рівні;
- c.* сприяти публікації та широкому розповсюдженню версій відповідних дружніх до дітей правових інструментів;
- d.* створити або зберегти та зміцнити, при необхідності, інформаційні бюро з прав дітей, можливо, пов'язаних з асоціаціями адвокатів, соціальними службами, уповноваженим з прав людини (дітей), неурядовими організаціями (НУО) і т.д.;
- e.* полегшити доступ дітей до судів і механізмів оскарження, а також надалі визнавати й сприяти ролі неурядових організацій та інших незалежних органів або установ, таких, як уповноваженого з прав дитини, у підтримці ефективного доступу дітей до судів і незалежних механізмів оскарження, як на національному, так і на міжнародному рівнях;
- f.* розглянути питання про створення системи спеціалізованих суддів і адвокатів для дітей та подальший розвиток судів, в яких можуть бути прийняті як юридичні, так і соціальні заходи на користь дітей та їх сімей;
- g.* розробляти та сприяти застосуванню дітьми та іншими особами, що діють від їхнього імені, універсальних та європейських механізмів захисту прав людини та дітей задля досягнення справедливості й захисту прав, якщо внутрішні засоби правового захисту не існують або були вичерпані;
- h.* зробити права людини, в тому числі права дітей, обов'язковим компонентом в шкільних програмах і для фахівців, що працюють з дітьми;
- i.* розвивати і підтримувати системи, спрямовані на підвищення інформованості батьків про права дитини;
- j.* створити дружні до дітей, міжвідомчі та міждисциплінарні центри для дітей-жертв і дітей-свідків, де діти могли б заслуховуватись та проходити медичне обстеження для судово-медичних цілей, а також пройти всебічне обстеження та отримати всі відповідні терапевтичні послуги від відповідних фахівців;

- k.* створити безкоштовні спеціалізовані та доступні служби з підтримки та інформування, такі як консультації он-лайн, гарячі лінії допомоги та безкоштовні місцеві громадські служби;
- l.* забезпечити, щоб всі зацікавлені фахівці, які працюють з дітьми в системі правосуддя, отримали відповідну підтримку та навчання, а також практичне керівництво для того, щоб гарантувати й забезпечити належне виконання прав дітей, зокрема, при оцінці найкращих інтересів дитини у всіх видах процедур, пов'язаних з ними або що зачіпають їхні інтереси.

VI. Моніторинг та оцінка

Державам-членам також рекомендується:

- a.* переглянути національне законодавство, політики та процесуальні норми з метою забезпечення необхідних реформ для реалізації цих принципів;
- b.* в найкоротші терміни ратифікувати, якщо ще не зробили цього, відповідні конвенції Ради Європи про права дитини;
- c.* періодично аналізувати та оцінювати свої методи роботи щодо правосуддя, дружнього до дитини;
- d.* зберегти або створити механізм, в тому числі один або кілька незалежних механізмів, при необхідності, з метою заохочення та контролю виконання цих керівних принципів, відповідно до судової та адміністративної систем;
- e.* забезпечити, щоб громадянське суспільство, зокрема, організації, установи та органи, діяльність яких спрямована на пропагування та захист прав дитини, повною мірою брали участь у процесі моніторингу.

Частина друга

Пояснювальна записка

Загальні зауваження

Чому новий документ?

1. Для Ради Європи захист прав дітей та просування правосуддя, дружнього до дітей, є пріоритетним завданням. Питання про захист дітей було розглянуто у Плані дій 3-го саміту глав держав і урядів Ради Європи у Варшаві у 2005 році.
2. Хоча на міжнародному, європейському та національному рівнях існує низка правових документів, все ще залишаються прогалини як у законодавстві, так і на практиці, а уряди і фахівців, що працюють з дітьми, просять керівництва для забезпечення ефективного здійснення їх стандартів. У відомому випадку В. і Т. проти Сполученого Королівства, два 10-річні хлопчики, які викрали і забили до смерті 2-річного, були засуджені як дорослі, із широким висвітленням у пресі. Європейський суд з прав людини (надалі - «Суд») пізніше виявив, що судовий розгляд був незрозумілим і страшним для дітей, які, таким чином, були не в змозі ефективно брати участь у судовому розгляді проти них, і встановив порушення статті 6 Європейської конвенції з прав людини (надалі - «ЄКПЛ»), яка гарантує право на справедливий судовий розгляд. У справі «Сахін проти Німеччини» той же суд встановив, що істотним порушенням була відмова заслухати власну думку дитини, і вказав, що національний суд повинен був вжити значні заходи для забезпечення прямого контакту з дитиною і що лише цими заходами можуть бути встановлені найкращі інтереси дитини.

3. Такі випадки могли статися практично в будь-якій державі-члені Ради Європи. Вони ілюструють необхідність розширення доступу до правосуддя та поліпшення ставлення до дітей у судових та позасудових розглядах, важливість підвищення знань та інформованості фахівців, що працюють з дітьми в таких розглядах та надання їм адаптованої підготовки для того, щоб гарантувати найкраще забезпечення інтересів дитини, а також належного відправлення правосуддя.

Підоснова

4. Наступні рекомендації є прямою відповіддю Ради Європи на Резолюцію № 2 про правосуддя, дружнє до дітей, що прийнята на 28-й Конференції європейських міністрів юстиції (Лансароте, 25-26 жовтня 2007 р.), в якій міститься прохання вироблення конкретних рекомендацій для держав-членів у цій галузі. Таким чином, Комітет міністрів доручив чотирьом органами Ради Європи підготувати керівні принципи про правосуддя, дружнє до дітей (надалі – «керівні принципи»), пропонуючи рішення для надання допомоги державам-членам у створенні судової системи у відповідь на особливі потреби дітей, з метою забезпечення ефективного та адекватного доступу та поводження з дітьми у будь-якій сфері правосуддя: цивільному, адміністративному або кримінальному.

Методи роботи

5. З урахуванням цієї трансверсальної перспективи, Рада Європи прийняла інноваційний комплексний підхід, який об'єднує її три основні міжурядові комітети, що займаються питаннями цивільного та адміністративного права (Європейського комітету з питань правового співробітництва - CDCJ), кримінального права (Європейський комітет з проблем злочинності - CDCP), загальних прав людини (Керівний комітет з прав людини - CDDH), і Європейську комісію з питань ефективності правосуддя (CEPEJ). Ці керівні принципи були також розроблені у тісній співпраці з програмою «Будуємо Європу для дітей і разом з дітьми», яка зробила правосуддя, дружнє до дітей, одним з основних стовпів стратегії Ради Європи з прав дитини на 2009-2011 роки.

6. Рада Європи розпочала цю роботу в 2008 році з підготовки чотирьох експертних доповідей з оцінкою проблем і перешкод, з якими стикаються діти у доступі до правосуддя на національному рівні в усіх секторах судової системи. Ці доповіді були представлені і використані в якості основи для обговорення на конференціях високого рівня Ради Європи, що проводилися під час шведського головування в Комітеті міністрів - «Будуємо Європу для дітей і разом з дітьми - на шляху до стратегії на 2009-2011 роки», (Стокгольм, 8-10 вересня 2008 року), та іспанського головування в Комітеті міністрів - «Захист дітей в європейських системах правосуддя» (Толедо, 12-13 березня 2009 року). Результати звітів і висновки конференцій проклали шлях до розробки керівних принципів і надали цінний матеріал для Групи фахівців з питань правосуддя, дружнього до дітей (CJ-S-CH), яка була створена з метою підготовки керівних принципів у 2009-2010 роках.

Процес розробки

7. Ця група фахівців складалася з 17 незалежних фахівців, відібраних Радою Європи в консультаціях з CDCJ, CDPC і CDDH на основі їхнього особистого досвіду у сфері прав дітей, враховуючи баланс спеціалізації (між цивільним і адміністративним, кримінальним правом і правом у сфері прав людини), а також географічного та гендерного балансу. Група складалася з пана Шеймуса Керолла (Ірландія) - Голова комітету CDCJ - в якості Голови, пані Ксенії Туркович (Хорватія) - призначена CDPC - в якості заступника Голови, і пані Анки Вандекеркхове, спеціаліст з прав дітей з Бельгії, в якості наукового експерта.

8. До складу групи входили судді, адвокати, прокурори, науковці, психологи, співробітники поліції, соціальні працівники, а також представники урядів держав-членів, і тому характеризувалися міждисциплінарним складом. Широкий спектр спостерігачів, включаючи представників провідних міжнародних міжурядових та неурядових організацій, також зробили внесок в її роботу.

9. Проект керівних принципів і їх пояснювальна записка були розглянуті і схвалені CDCJ під час 85-го пленарного засідання, що проходило з 11 по 14 жовтня 2010 року, до їх передачі Комітету міністрів для прийняття 17 листопада 2010 року. До цього, CDPC і CDDH прийняли до уваги текст і підтримали його під час своїх пленарних засідань (7-10 червня і 15-18 червня 2010 відповідно).

Консультація зацікавлених сторін

10. Консультації різних зацікавлених сторін щодо проекту керівних принципів були забезпечені за допомогою постійних консультацій з громадськістю щодо кількох проектів тексту з жовтня 2009 року по травень 2010 року. Слухання провідних міжнародних неурядових організацій та інших зацікавлених сторін, що спеціалізуються на правах дітей, були організовані 7 грудня 2009 року в Страсбурзі. 4-й проект керівних принципів був спеціально представлений державам-членам і координаційним центрам для коментарів, а також низки внутрішніх і зовнішніх партнерів, з січня по травень 2010 року. Коментарі згодом були прийняті до уваги під час остаточно доопрацювання тексту групою, тим самим забезпечуючи прозорий і всеосяжний процес прийняття

Консультація дітей та молоді

11. Відповідно до сфери діяльності цієї Групи фахівців, Рада Європи також організувала пряме консультування дітей та молоді з питань правосуддя у 2010 році. Цьому сприяли близько 30 партнерів з усієї Європи, складаючи, перекладаючи і розповсюджуючи анкети 11-ма мовами та організовуючи фокус-групи. Рівно 3721 відповідей з 25 країн були проаналізовані доктором Урсулою Кілкеллі, експертом з прав дітей Ірландії, а також враховані CJ-S-CH у доопрацюванні керівних принципів. Ключові теми включали сім'ю, (не)довіру владі, потребу в повазі і важливість для дітей і молодих людей бути почутими.¹

1. З доповіддю можна ознайомитися на веб-сайті: www.coe.int/childjustice.

12. Це консультування було першою спробою Ради Європи безпосередньо залучити дітей та молоді до участі при розробці нормативно-правового акта, яка буде поширена на подальші подібні заходи з метою забезпечення справжньої участі дітей та молоді у нормотворчій діяльності організації. Вона проводилася за щедрої фінансової підтримки уряду Фінляндії.

13. У процесі розробки були внесені численні зміни для того, щоб керівні принципи відповідали потребам дітей і давали відповіді на те, що діти розповідали про систему правосуддя. В цілому, було зроблене реальне зусилля для забезпечення того, щоб ці думки були враховані в деталях, масштабі і цілісності керівних принципів.

14. Зокрема, думки дітей були використані для:

- підтримки міри та способу, за якими керівні принципи визнають право дітей бути почутими, отримувати інформацію про свої права, використовувати незалежне представництво і ефективно брати участь у прийнятті рішень щодо них. Формулювання у всіх відповідних розділах було посилено в цих відношеннях. Наприклад, в даний час керівні принципи вимагають від суддів поважати права всіх дітей бути заслуханими в ході розгляду всіх питань, що зачіпають їх, і вимагають, щоб засоби, які використовуються, були адаптовані до рівня розуміння дітей та їх здатності спілкуватися, а також брати до уваги обставини справи;
- забезпечення того, що в керівних принципах передбачена можливість для дітей розуміти і отримувати зворотний зв'язок щодо важливості їх думок;
- зміцнення у керівних принципах підтримки дітей до, під час і після контакту з системою правосуддя. Особливу увагу було приділено ролі батьків і тих, кому довіряють діти (наприклад, розділ, присвячений дітям і поліції);
- підтримки однозначного права на доступ до незалежних і ефективних механізмів розгляду скарг для всіх частин системи правосуддя, підтримки спеціалізації серед всіх професіоналів і вимоги відповідного навчання для всіх фахівців, які вступають в контакт з дітьми в системі правосуддя. Ці питання були розглянуті першочергово зважаючи на відсутність довіри до влади, висловленої дітьми під час консультацій;

- зміцнення конфіденційності у відносинах професіоналів з дітьми;
- сприяння проведенню консультацій та розвитку партнерства з дітьми, при необхідності, у зв'язку з роботою дитячої системи правосуддя, а також розробки й перегляду законодавства, політики та практики.

Структура та зміст

- 15.** Ці керівні принципи являють собою необов'язковий документ. У той час як в цих керівних принципах умовне «повинні» часто використовується там, де відповідні принципи були взяті з юридично обов'язкових документів, будь-то документи Ради Європи або інші міжнародні договори, використання умовного «повинні» не слід розуміти як скорочення юридичної сили обов'язкового документа, якого це стосується.
- 16.** Керівні положення були розроблені на основі існуючих міжнародних, європейських і національних стандартів. Найкращі інтереси дитини є їх дороговказом, так як вони враховують основні принципи, викладені в ЄКПЛ і пов'язаному прецедентному праві Суду, а також Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини. Керівні принципи заохочують та захищають, серед іншого, права на інформацію, представництво та участь дітей у судових та позасудових розглядах, і надають місце та голос дитині на всіх етапах процедур правосуддя. В якості практичного інструменту, вони також представляють належну практику і пропонують практичні рішення для усунення правових невідповідностей та прогалин. Наприклад, розглядаються конкретні методи слухування дитини (у тому числі в атмосфері зали суду). Керівні принципи є не тільки декларацією принципів, але прагнуть бути практичним керівництвом з впровадження та просування погоджених на міжнародному рівні і обов'язкових стандартів.
- 17.** У відповідності до CJ-S-CH, текст керівних принципів будується на різних принципах, застосованих до, під час і після судового розгляду.

- 18.** Увага тих держав-членів Ради Європи, які розглядають можливість розробки законодавства щодо дітей в судових та позасудових розглядах, звертається на відповідні принципи, стандарти і визнану кращу практику керівних принципів.²

2. Інформація про діяльність Ради Європи щодо правосуддя, дружнього до дітей, та її прогрес доступна на веб-сайті: www.coe.int/childjustice.

Введення

- 19.** За останні кілька десятиліть багато державних і приватних організацій, омбудсменів, політиків та інших осіб прагнули забезпечити, щоб діти³ знали про свої права і щоб ці права укріплювалися у їх повсякденному житті. У той час як ми нещодавно відзначили 60 років ЄКПЛ та 20 років Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини, реальність на національному, регіональному та міжнародному рівнях занадто часто демонструє, що права дітей все ще порушуються.
- 20.** Діти можуть вступати в контакт із судовими або позасудовими розглядами у багатьох аспектах: коли їхні батьки розлучаються або виборюють право опіки над ними, коли вони скоюють злочини, є свідками або жертвами злочинів, просять притулку і т.д. Діти є носіями прав і в цьому зв'язку необхідно, щоб процедури стали більш доброзичливими до дітей для того, щоб підтримати їх найкращим чином, якщо їх залучають до судових або позасудових розглядів, щоб захистити їх права.⁴
- 21.** Для дітей існує багато правових, соціальних, культурних та економічних перешкод для їх доступу до суду, серед яких відсутність дієздатності, ймовірно, є найважливішою. Дуже часто батьки або опікуни юридично представляють їх інтереси. Але коли законний представник не хоче діяти від їх імені, або не в змозі зробити це, і у випадках, коли компетентні органи державної влади не ініціюють процедуру, діти часто не мають можливості захищати свої права або протидіяти порушенням. У цих випадках, якщо спеціальний представник не був призначений компетентним органом, вони не можуть користуватися основним правом

3. Особи до 18 років.

4. U. Kilkelly, "Youth courts and children's rights: the Irish experience", in Youth Justice, p. 41: «Конвенція про права дитини, прийнята в 1989 році, зміцнила цей захист шляхом запровадження цілої низки належних правових процедур, які визнають право дитини на справедливий судовий розгляд, але пішли ще далі у визнанні необхідності адаптації судового процесу до потреб і прав дітей».

подати до суду, хоча ЄКПЛ містить декілька основоположних принципів на цей випадок (див. статтю 6, яка включає в себе, зокрема, право на справедливий судовий розгляд). І в той час як Конвенція включає в себе права людини для «кожного», подання до суду є особливо важким для дітей. Незважаючи на те, що Суд має прецедентне право з питань прав дітей, суди, як національні, так і міжнародні, рідко доступні для дітей, а дорослі залишаються єдиними, хто зазвичай порушує справи від їх імені.⁵ Таким чином, питання доступу дітей до правосуддя необхідно вирішувати в керівних принципах правосуддя, дружнього до дітей.⁶

- 22.** Керівні принципи правосуддя, дружнього до дітей, націлені на вирішення питання статусу і становища дітей і як з ними поведуться в судових і позасудових розглядах. Однак, перш ніж звертатися до суду, в кращих інтересах дитини можливе звернення до методів альтернативного вирішення спорів, таких як посередництво. Ці керівні принципи охоплюють справи як у суді, так і поза ним.
- 23.** Вони призначені для стимулювання дискусії про права дітей на практиці та заохочення держав-членів вживати подальші кроки у перетворенні їх у реальність і заповненні існуючих прогалів. Вони не призначені для розгляду питань матеріального права або матеріальних прав дітей і не мають юридично зобов'язуючого характеру. Більшість керівних принципів тільки вимагатимуть внесення змін до підходу при розгляді думок і потреб дітей.
- 24.** Вони також призначені служити практичним засобом для держав-членів в адаптації їх судових і позасудових системи до конкретних потреб дітей у кримінальному, адміністративному та цивільному судочинстві, незалежно від їх статусу або правоздатності. Вони також повинні бути використані в дуже специфічних сферах права, таких як законодавство із захисту молоді, чинного в низці держав-членів.

5. F. Tulkens, International justice for children, Monograph No. 3, Council of Europe Publishing, 2009, p. 17-33.

6. Це тим більше необхідно, враховуючи, що сфера діяльності Групи фахівців з правосуддя, дружнього до дітей, включає пошук прогалів у цих питаннях.

- 25.** У зв'язку з цим, керівні принципи прагнуть сприяти здійсненню керівних принципів Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини. Рівним чином, всі права, передбачені в ЄКПЛ, і підтвержені Судом, застосовуються з однаковою силою до дітей, як і до дорослих.
- 26.** Через те, що збільшення розриву між цими положеннями і фактичними правами дітей вражає, у пояснювальній записці робляться часті посилання на належну фактичну і юридичну практику, знайдену в державах-членах і в прецедентному праві. Це може служити в якості корисної інформації та натхнення.

Пояснювальна записка

Преамбула

27. Великі міжнародні організації, що займаються питаннями прав людини, такі як Організація Об'єднаних Націй та Рада Європи, вже розробили значущі стандарти та керівні принципи, що стосуються прав дітей. Вони будуть розглянуті у відповідному місці. У преамбулі згадуються ті стандарти, які особливо актуальні у цій сфері, не заважаючи членам вводити або застосовувати більш високі стандарти або більш сприятливі заходи. Також, вона закликає держави-члени ратифікувати відповідні конвенції Ради Європи з захисту прав дітей в найкоротші терміни. Це є практичною мірою, через те, що деякі з цих документів не були ратифіковані великою кількістю держав.⁷

I. Цілі та завдання

28. Цілі та завдання документа розглядаються в пунктах з 1 по 3. Як вже зазначалося, принципи застосовуються до кримінального, цивільного або адміністративного права, і націлені на те, щоб всі права дітей під час таких судових розглядів повністю дотримувалися, будучи, водночас, правильно збалансовані з правами інших зацікавлених сторін.

II. Визначення

29. Визначення поняття «дитина» формулюється відповідно до статті 1 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини, та статті 1.1 Європейської конвенції про здійснення прав дітей (ETS № 160). ЄКПЛ надає права «кожному», і не виключає осіб, які не досягли віку у 18 років. Можуть бути випадки, коли особа, яка не досягла 18-річного віку, не вважається дитиною, наприклад, у випадку емансипації, існуючої в низці держав-членів.

7. Документ ПАРЄ (AS / Jur (2009) 40) «Специфіка і практична користь *acquis* договірних прав Ради Європи».

- 30.** Визначення поняття «один з батьків» в пункті b охоплює всіх осіб з батьківськими обов'язками, які не завжди можуть бути біологічними батьками, а й інших осіб, які мають батьківські обов'язки, такі, як опікуни або призначені законні представники.
- 31.** Не дивлячись на те, що поняття «правосуддя, дружнього до дітей» визначається у пункті с, текст також наполягає на тому, що його зміст ширший, ніж фактична система правосуддя і судового розгляду. Він призначений для всіх фахівців, що працюють з дітьми під час та поза судовим розглядом. Такі органи, як поліція, соціальні та служби охорони психічного здоров'я також відповідальні за те, щоб зробити правосуддя більш дружнім до дітей. Керівні принципи прагнуть забезпечення обізнаності та неухильного дотримання прав дітей всіма цими фахівцями.

III. Основні принципи

A. Участь⁸

- 32.** Принцип участі, тобто, щоб діти мали право висловлювати свою думку з усіх питань, які зачіпають їх, є одним з керівних принципів Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини.⁹ Хоча це не означає, що їх думки завжди будуть дотримуватися, принципи вимагають, щоб їх думка розглядалася серйозно і з належною повагою, в залежності від їх віку, зрілості і обставин справи, з урахуванням процесуальних норм національного законодавства.

8. Для отримання додаткової інформації, див. Загальні зауваження № 12 про право дитини бути почутою (CRC/C/GC/12, 1 липня 2009 року) і коментарі IV, D, 3, право бути почутим. Також див. Рекомендацію Комітету міністрів № R (98) 8 про участь дітей у сімейному і громадському житті від 18 вересня 1998 року, пункт 4: «участь є вирішальним чинником забезпечення соціальної згуртованості і для життя в демократичному суспільстві згідно з цінностями багатокультурного суспільства і принципів толерантності»; пункт 5: «участь дітей має вирішальне значення у впливі на умови їхнього власного життя, тому, що участь не є тільки участю в установах і прийнятті рішень, але, перш за все, загальною картиною демократії, актуальної для всіх сфер сімейного і суспільного життя». Крім того, див. постанову Великої Палати Європейського суду з прав людини від 16 грудня 1999 року, *T. проти Сполученого Королівства*, № 24724/94, п. 83, та постанову від 16 грудня 1999 року, *B. проти Сполученого Королівства*, № 24888/94, п. 85: «(...) Стаття 6, читайте повністю, гарантує право обвинуваченого на ефективну участь у його кримінальній справі».

9. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини, стаття 12.

- 33.** Посилання на термін «здатна сформулювати свої власні погляди»¹⁰ не слід розглядати як обмеження, а, швидше, як обов'язок органів влади повною мірою оцінити здібності дитини, наскільки це можливо. Замість того, щоб занадто легко припускати, що дитина не може сформулювати думку, державам слід припустити, що у дитини, насправді, є ця здатність. Дитина не повинна доводити це. У відповідності до законодавства про права дітей, текст Частини III A.2 підкреслює важливе повідомлення, що діти є носіями прав.
- 34.** Державам не рекомендується вводити стандартизовані вікові обмеження.¹¹ У Керівних принципах ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів також зазначається, що «вік не повинен бути перешкодою для права дитини на всебічну участь у процесі здійснення правосуддя».¹²
- 35.** У сімейних справах діти повинні бути залучені в обговорення до прийняття будь-якого рішення, яке зачіпає її сьогоднішнє і / або майбутнє благополуччя. Усі заходи для забезпечення того, щоб діти були залучені у судовий розгляд, мають входити у відповідальність судді, який повинен переконатися, що діти були належним чином залучені до процесу і відсутні тільки тоді, коли діти самі відмовилися від участі або знаходяться у такому віці і мають таке розуміння, що їх участь не видається можливою. Громадські організації та уповноважені у справах дітей також повинні докласти всіх зусиль для того, щоб діти були залучені у сімейні судові розгляди і не стикалися з доконаним фактом.¹³

10. Там же, стаття 12.1.

11. Загальні зауваження № 12 про право дитини бути почутою, пункти 20-21 (CRC/C/GC/12, 1 липня 2009 року).

12. Керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів (ЕКОСОП Постанова 2005/20, 22 липня 2005 року), п. 18.

13. Деякі держави-члени карають батьків, які не слідує правилам опіки і зобов'язанням з доступу незважаючи на те, що сама дитина може відмовлятися підкорятися. В інших державах, батьки можуть отримати позбавлення волі за недотримання рішення суду, коли цього можна уникнути, залучаючи дитину в будь-які рішення, прийняті від його або її імені.

У справі, що стосувалася неповнолітнього обвинуваченого з низьким рівнем розуміння, Суд встановив, що «ефективна участь в даному контексті передбачає, що обвинувачений має широке розуміння природи судового процесу і про те, що стоїть на кону для нього або неї, в тому числі значущість будь-якого покарання, яке може бути накладено. Це означає, що він або вона, у разі необхідності, за допомогою, наприклад, перекладача, юриста, соціального працівника або друга, повинні бути в змозі зрозуміти загальну спрямованість того, що сказано в суді. Обвинувачений повинен бути в змозі розуміти те, що кажуть свідки обвинувачення, і, у разі представництва, пояснити своїм власним адвокатам свою версію подій, вказати на будь-які заяви, з якими він не згоден і повідомити їм про будь-які факти, які повинні бути висунуті на його захист».¹⁴ Крім того, «важливо, щоб його справа розглядалася спеціалізованим судом, який в змозі повною мірою і належним чином враховувати перешкоди, за яких він здійснює свою діяльність, і адаптувати свої процедури відповідним чином».¹⁵

Аналогічним чином, у справі «Сахін проти Німеччини», Суд дійшов висновку у справі з опіки, що «було б занадто сказати, що національні суди завжди повинні заслухати дитину в суді з питання про доступ до одного з батьків, що не має права опіки, але це питання залежить від конкретних обставин кожної справи, з належним урахуванням віку і ступеня зрілості дитини».¹⁶

Нарешті, в іншій справі про опіку, «Хокканнен проти Фінляндії», суд судив 12-річну дівчину, «достатньо зрілу, щоб її думки були взяті до уваги і, отже, щоб доступ не був наданий проти її волі».¹⁷

14. Європейський суд з прав людини (Четверта секція), рішення від 15 червня 2004 року, *С.К. проти Сполученого Королівства*, № 60958/00, п. 29.

15. Європейський суд з прав людини, там же, п. 35.

16. Європейський суд з прав людини (Велика Палата), рішення від 8 липня 2003 року, *Сахін проти Німеччини*, № 30943/96, п. 73.

17. Європейський суд з прав людини (Палата), рішення від 23 вересня 1994 року, *Хокканнен проти Фінляндії*, № 19823/92, п. 61.

В. Найкращі інтереси дитини

- 36.** У всіх справах, пов'язаних з дітьми, першочергова увага повинна надаватися найкращим інтересам дитини. Оцінка ситуації має бути зроблена точно. Ці керівні принципи сприяють розвитку міждисциплінарних методів оцінки кращих інтересів дитини, визнаючи, що це є складним процесом. Ця оцінка стає ще складнішою, якщо ці інтереси повинні бути збалансовані з інтересами інших зацікавлених сторін, таких як інші діти, батьки, жертви і т.д. Це має бути зроблено професійно, в кожному конкретному випадку на індивідуальній основі.
- 37.** Найкращі інтереси дитини завжди повинні розглядатися в поєднанні з іншими правами дітей, наприклад, правом бути почутою, правом на захист від насильства, правом не бути розлученою з батьками і т.д.¹⁸ Комплексний підхід має бути правилом.
- 38.** Дивно, як мало користі береться з принципу «найкращих інтересів» у судових справах щодо неповнолітніх, на відміну від справ з питань сімейного права. Існує тривожна тенденція у багатьох державах-членах Ради Європи щодо ставлення до молодих правопорушників, як до дорослих.¹⁹ Само собою зрозуміло, що потрібно поважати права всіх дітей, в тому числі права тих дітей, які порушують закон. Чисто каральний підхід не відповідає керівним принципам правосуддя у справах неповнолітніх, як сформульовано в статті 40 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини.²⁰ Інтервенції переважно соціально-освітнього характеру набагато більше відповідають цьому документу та виявилися більш ефективними на практиці.²¹

18. Для практичних пропозицій див. Керівні принципи Верховного комісара ООН у справах біженців щодо визначення найкращих інтересів дитини, 2008 (www.unhcr.org/refworld/docid/148480c342.html).

19. Див. Т. Гаммарберг (www.coe.int/t/commissioner/Viewpoints) (2009).

20. Загальні зауваження № 10 про права дитини у правосудді у справах неповнолітніх (CRC/C/GC/10, 25 квітня 2007 року), п.71. Також див. Рекомендації Комітету міністрів № R (87) 20 про соціальну реакцію на злочинність серед неповнолітніх.

21. Загальні зауваження № 10 про права дитини у правосудді у справах неповнолітніх (CRC/C/GC/10, 25 квітня 2007 року).

У низці сімейних справ Європейський суд з прав людини заявив, що національні суди повинні оцінити складне питання щодо найкращих інтересів дитини на підставі мотивованого, незалежного і відповідного сучасним вимогам психологічного висновку, і що дитина, якщо це можливо і відповідно до його або її зрілості та віку, має бути заслухана психологом і судом з питань доступу, місця проживання та піклування.²²

У справі «Бронда проти Італії», інтереси дитини перевищили інтереси інших сторін: «(...), в той час, як справедливий баланс повинен бути між інтересами С. залишитися з прийомними батьками та природними інтересами її сім'ї в тому, щоб вона жила з ними, Суд надає особливої ваги інтересам дитини, яка, в даний час у віці чотирнадцяти років, завжди твердо казала, що вона не хоче залишати прийомну сім'ю. У даному випадку, інтереси С. переважають інтереси її бабусі і дідуся».²³

Аналогічна заява була зроблена судом у вже згаданій справі «Сахін проти Німеччини»: «Стаття 8 вимагає, що національні органи влади повинні забезпечити справедливий баланс між інтересами дитини та батьків, і що, в процесі знаходження балансу, особливе значення слід надавати кращим інтересам дитини, які, залежно від їх характеру і серйозності, можуть домінувати над інтересами батьків. Зокрема, батько не може мати право відповідно до статті 8 вживати такі заходи, як би заподіяти шкоду здоров'ю та розвитку дитини».²⁴

У справі усиновлення «Піні та інші проти Румунії», суд постановив, у зв'язку з відмовою дитини, яка повинна була бути усиновлена іноземною сім'єю: «у таких питаннях (...) інтереси дитини можуть, залежно від їх характеру і серйозності, домінувати над материнськими»²⁵

С. Гідність

39. Повага гідності є однією з основних вимог прав людини, що лежить в основі багатьох існуючих правових документів.²⁶ Хоча різні положення Керівних принципів ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів, мають істотне значення в цьому контексті, особливу увагу слід звернути на твердження, що «кожна дитина є унікальною і цінною людиною, і, відповідно, її особиста гідність, особливі потреби, інтереси і особисте життя повинні поважатися і захищатися».²⁷

40. Текст С.2 повторює положення статті 3 ЄКПЛ.

D. Захист від дискримінації

41. Заборона дискримінації також є сталим принципом у міжнародному праві, що стосується прав людини. Стаття 2 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини розглядається у якості одного з керівних принципів. Текст D.1 згадує кілька відомих підстав для дискримінації.

22. Порівняйте Європейський суд з прав людини (Велика Палата), рішення від 13 липня 2000 року, «Ельфольц проти Німеччини», № 25735/94, п.53, та рішення від 8 липня 2003 року, «Зоммерфельд проти Німеччини», № 31871/96, п.67-72. Також див. частково особливу думку судді Ресса, підтриману суддями Пастором Рідурехо і Тюрменом у справі «Зоммерфельд проти Німеччини» (там же), п.2.

23. Європейський суд з прав людини (Палата), рішення від 9 червня 1998 року, «Бронда проти Італії», № 22430/93, п.62.

24. Європейський суд з прав людини (Велика палата), рішення від 8 липня 2003 року, «Сахін проти Німеччини», № 30943/96, п.66.

25. Європейський суд з прав людини (Друга секція), рішення від 22 червня 2004 року, «Піні та інші проти Румунії», №№ 78028/01 і 78030/01, п.155.

26. Див, наприклад, преамбулу Міжнародного пакту про громадянські та політичні права, а також преамбулу до статті 40, п.1 Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини.

27. Керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів (ЕКОСОР Res 2005/20, 22 липня 2005 року), і III.8.a I.6.

42. Стосовно конкретного питання «раси», Європейська комісія Ради Європи проти расизму та нетерпимості (ЄКРН) у своїй Загальнополітичній рекомендації № 7 про національне законодавство по боротьбі з расизмом і дискримінацією вказує: «Оскільки всі людські істоти належать до одного виду, ЄКРН відкидає теорії, засновані на існуванні різних «рас». Тим не менш, у цій рекомендації ЄКРН використовує цей термін для того, щоб гарантувати, що ті особи, які, як правило, і помилково сприймаються як належні до «іншої раси», не виключаються зі сфери надання захисту, передбаченого законодавством.
43. Деякі категорії особливо вразливих дітей можуть потребувати особливого захисту у цьому відношенні. У тексті перераховані деякі з цих категорій, однак список не є вичерпним, так як інші підстави для дискримінації не можуть бути виключені.
44. Іншим важливим фактором дискримінації у галузі прав дітей є вік і дієздатність. Дуже маленькі діти або діти, які залишилися без повної здатності здійснити свої права, також є носіями прав. Для цих дітей повинні бути розроблені альтернативні системи представництва для уникнення дискримінації.

Е. Верховенство права²⁸

45. Не намагаючись визначити поняття «верховенство права»,²⁹ кілька його елементів вказуються в пунктах Е.1 і Е.2. На весь текст вплинув висновок Суду, що «верховенство права, один з основних принципів демократичного суспільства, притаманне усім статтям Конвенції».³⁰ Таким чином, його вплив повинен відчуватися у всіх розглядах, що стосуються дітей.

28. Див також доповідь Секретаріату Європейського суду з прав людини «Доступ дітей до правосуддя - особливий акцент на доступі дітей до Європейського суду з прав людини» і його прецедентне право, пов'язане з доступом дітей до національної юрисдикції у «Компіляція текстів, пов'язаних з правосуддям, дружнім до дітей», Генеральний директорат з прав людини та правових питань, 2009, с. 11-19.

29. Браун З. Таманаха простежив ідею до часів Аристотеля: «Краще правити верховенству права, ніж одному з громадян», і продовжує: «так, щоб навіть хранителі законів підкорялися законам». Цитується Tom Bingham, *The Rule of Law*, Allen Lane, Penguin Group, 2010, page 3.

30. *Україна-Тюмень проти України*, № 22603/02, п. 49, 22 листопада 2007 року.

46. Верховенство закону встановлює, зокрема, фундаментальний принцип, що кожна людина несе відповідальність відповідно до чітко встановлених і опублікованих законів і має закріплені права. Цей принцип застосовується незалежно від віку, тому, держави-члени повинні поважати і підтримувати основні права всіх осіб, включаючи дітей. Застосування верховенства права щодо дітей вимагає, зокрема, дотримання права на презумпцію невинності і права на справедливий судовий розгляд, в тому числі незалежну юридичну допомогу, ефективний доступ до адвоката чи іншої установи або особи, яка у відповідності з національними законами відповідає за захист прав дітей.
47. Для дітей принципи «*немає злочину без закону, що передбачає його*» і «*немає покарання без закону, що встановлює його*» настільки ж дійсні, як і для дорослих, і є наріжним каменем системи кримінального права демократичної країни.³¹ Проте, коли мова йде про боротьбу з антигромадською, хоча й не кримінальною, поведінкою дітей, у низці держав-членів спостерігається тенденція застосування далекосяжних заходів, включаючи позбавлення волі. Під приводом захисту суспільства від антигромадської поведінки, діти втягуються у схеми інтервенції таким чином, який би не допускався у разі застосування до дорослих. Нормативні правові гарантії, такі як тягар доведення покладені на державу, а право на справедливий судовий розгляд не завжди присутнє. У багатьох країнах основні принципи права в кримінальних справах не застосовуються в повній мірі до дітей, як до дорослих. Дітей як і раніше карають за так звані «статусні» правопорушення (дії, які не визначені як злочини в законодавстві і залишаються безкарними, коли вчиняються дорослим).³²
48. Для того, щоб верховенство права було ефективним і дотримувалося належним чином, зокрема, щодо дітей, держави-члени зобов'язані відповідно до пункту Е.3 впровадити і/або підтримувати незалежні та ефективні механізми розгляду скарг, з урахуванням їх придатності до віку і рівню розуміння дитини.

31. ЄКПЛ, стаття 7, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини, ст. 40, п. 2.а.

32. Див CRIN «Доповідь про стан правопорушень» на http://www.crin.org/docs/Status_Offenses_doc_2_final.pdf.

IV. Правосуддя, дружнє до дітей, до, під час і після судового розгляду

A. Загальні елементи правосуддя, дружнього до дітей

49. Ці елементи правосуддя, дружнього до дітей, актуальні для всіх можливих учасників судового засідання або сторін поза судовим засіданням і застосовуються незалежно від статусу дитини, а також застосовуються до конкретних груп особливо вразливих дітей.

1. Інформація та консультації

50. У кожному окремому випадку, від найпершого контакту з системою правосуддя і на кожному кроці, дитині повинна надаватися вся відповідна і необхідна інформація.³³ Це право рівним чином поширюється на дітей, які є потерпілими, підозрюваними у вчиненні злочину, учасниками або постраждалою стороною.³⁴ Хоча й це не завжди практично надавати інформацію на початку роботи дитини з компетентними органами, це має бути зроблено якомога швидше. Однак, можуть виникнути ситуації, коли інформація не повинна бути надана дітям (у випадках, коли це суперечить їх інтересам).

51. Діти повинні бути поінформовані про свої права,³⁵ а також про інструменти, які вони можуть використовувати, щоб фактично здійснювати свої права і захищати їх у разі потреби.³⁶ Це перша умова для захисту цих прав. У частині IV.A.1, Керівний принцип 1 містить докладний, але не вичерпний перелік інформації, яку діти та їхні батьки повинні одержувати.

33. Це важливе завдання уповноважених з прав дітей та організацій із захисту прав дітей.

34. Це право також розглядається в різних документах, таких як Конвенція ООН про права дитини (п.1 ст.13; 37, п.d, 40, п.2.b (II), 42), Керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів (ЕКОСОР Res. 2005/20, 22 липня 2005 VII) та Європейська конвенція про здійснення прав дітей. (ETS № 160, стаття 3).

35. Ст. 42, Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини.

36. Це не повинно бути обмежене правовою інформацією, а й, наприклад, включати в себе інформацію про існування омбудсмена або інші послуги для дітей.

52. Діти можуть відчувати нестачу об'єктивної та повної інформації. Батьки можуть не завжди надавати всю необхідну інформацію, а та інформація, що вони дають, може бути упередженою. У цьому контексті роль дитячих адвокатів, омбудсменів та юридичні послуги для дітей є дуже важливими.

53. Керівний принцип 2 підтверджує право дитини на отримання інформації та консультації на зрозумілій мові, адаптованій до віку, ступеню зрілості і здатності.

54. Інформація про процесуальну систему включає необхідність у детальній інформації про те, як процедура відбуватиметься, яким буде становище і роль дитини, як буде здійснюватися допит, якими є очікувані терміни, важливість і вплив будь-яких наданих свідчень, наслідки певних дій і т.д. Діти повинні зрозуміти, що відбувається, як справи могли йти або будуть йти далі, які варіанти у них є і які наслідки цих варіантів. Вони повинні бути проінформовані про можливі альтернативи розгляду. У деяких випадках, посередництво може бути більш підходящим замість втручання суду, а в інших обставинах звернення до суду може надавати більше гарантій дитині. Різні наслідки такого вибору повинні бути чітко пояснені дитині, так, щоб вона прийняла свідоме рішення, хоча й дитина не обов'язково може бути особою, що приймає рішення в кожному випадку. Ця інформація може також надаватися за допомогою різних матеріалів, дружніх до дітей, що містять відповідну правову інформацію (Керівний принцип 4).

55. Керівний принцип 5 накладає зобов'язання надавати інформацію за всіма пунктами звинувачення щодо дитини відразу і швидко, як дитині, так і батькам, і надає права, якими дитина повинна користуватися в таких випадках. Дитині також необхідно надати інформацію про прокурорські рішення, відповідний післясудовий розвиток обставин і про те, як будуть визначатися результат справи. Також повинна бути надана інформація щодо можливих механізмів подачі скарг, доступних систем юридичної допомоги, представництва або інші можливі поради, на які вони можуть мати право. При винесенні рішення, мотивація повинна бути пояснена таким чином, щоб дитина могла повною мірою зрозуміти її. Це стає ще більш важливим для дітей з особливими освітніми потребами або низьким рівнем грамотності.³⁷

37. Може виникнути потреба перекласти інформацію на мову, зрозумілу дитині (іноземну мову, шрифт Брайля або іншу мову), як у випадку з дорослими, а формальна юридична термінологія повинна бути пояснена таким чином, щоб дитина могла повною мірою зрозуміти її зміст

56. У випадку транскордонного цивільного права та сімейних спорів, залежно від зрілості та розуміння, дитина має бути забезпечена професійною інформацією, що стосується доступу до правосуддя у різних юрисдикціях і наслідки розгляду справи для його або її життя. Діти стикаються з особливими проблемами у випадку наявності досвіду сімейного конфлікту та / або жорстокого поводження.

У справах В. і Т. проти Сполученого Королівства, Суд зазначив, що ефективна участь у залі суду передбачає, що обвинувачений має широке розуміння природи судового процесу, в тому числі значущість будь-якого покарання, яке може бути накладено. Тому неповнолітні обвинувачені повинні бути, у всякому разі, представлені кваліфікованими юристами з досвідом роботи з дітьми.³⁸

У деяких державах-членах Ради Європи, для дітей і молодих людей доступні приватні або субсидовані служби, в яких вони можуть отримати інформацію про права дітей в цілому або основну інформацію стосовно правових питань їх власної справи чи ситуації. У деяких державах-членах, таких як Бельгія та Нідерланди, існують «магазини прав дітей»,³⁹ які можуть порекомендувати адвоката, надати їм допомогу у здійсненні їх прав (наприклад, написанні при зверненні до судді, щоб бути почутими у розгляді справи) і т.д.

38. Європейський суд з прав людини (Велика Палата), рішення від 16 грудня 1999 року, *Т. проти Сполученого Королівства*, номер 24724/94, п.88, та рішення від 16 грудня 1999 року, *В. проти Сполученого Королівства*, номер 24888/94, п.90.

39. «Kinderrechtswinkel» у Генті і Брюгге і «Service Droits des jeunes» в більшості великих міст франкомовної спільноти Бельгії.

2. Захист приватного та сімейного життя

57. Анонімність і захист персональних даних по відношенню до засобів масової інформації можуть бути необхідними для дитини, як це передбачено кількома документами.⁴⁰ У цьому зв'язку особливо повинна згадуватися Конвенція Ради Європи про захист осіб стосовно автоматизованої обробки даних особистого характеру (ETS № 108),⁴¹ в якій перераховані загальноприйняті норми, що стосуються, зокрема, збору і обробки даних, а також якості даних. Як і у випадку ЄКПЛ, діти користуються всіма правами відповідно до цієї Конвенції, навіть якщо вона явно не стосується прав дітей. Крім того, стаття 6 Конвенції передбачає спеціальні гарантії, коли мова йде про конфіденційні дані, такі як персональні дані, пов'язані з судимістю. Інші категорії даних можуть бути визначені як конфіденційні внутрішнім законодавством або розглядатися як такі органами державної влади з урахуванням більш ефективного захисту приватного життя дітей. Як приклад, в одному документі⁴² зазначаються наступні категорії: дисциплінарне провадження, фіксування випадків насильства, лікування в школі, шкільна орієнтація, спеціальна освіта для інвалідів та соціальна допомога учням з бідних сімей.

40. Як приклад, ст. 11.3 Конвенції про заходи щодо протидії торгівлі людьми (CETS № 197) стосується приватного життя і захисту особистих даних, наполегливо закликаючи держави до створення регулюючих заходів для преси. У Керівних принципах ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів (ЕКОСОР Res 2005/20, 22 липня 2005 року), п. X, 27, говориться: «Інформація, що стосується участі дитини в процесі відправлення правосуддя, повинна бути захищена. Це може бути досягнуто шляхом збереження конфіденційності і нерозголошення інформації, яка може призвести до встановлення особи дитини, яка є жертвою або свідком у процесі відправлення правосуддя». Це також описано в Мінімальних стандартних правилах ООН щодо відправлення правосуддя стосовно неповнолітніх (Пекінські правила, 1985, ст.8): «право неповнолітнього на конфіденційність має поважатися на всіх етапах, щоб уникнути шкоди, заподіяної їй чи йому непотрібною гласністю або процесом маркування. В принципі, жодна інформація, яка може призвести до встановлення особи неповнолітнього правопорушника, не повинна бути опублікована».

41. Цей документ має глобальне покликання, так як він відкритий для приєднання держав, які не є членами Ради Європи, якщо їх законодавство відповідає вимогам Конвенції.

42. Думка 2/2009 Робочої групи ЄС з питань захисту даних стосовно захисту персональних даних дітей (Загальні керівні принципи і окремий випадок шкіл).

- 58.** У своєму Загальному зауваженні № 10 про права дітей у правосудді у справах неповнолітніх,⁴³ Комітет ООН з прав дитини рекомендує, зокрема, закриті засідання, збереження конфіденційності записів, ухвалення рішення, яке не розкриє особистість дитини і т.д. Суд включає можливість розгляду справи за закритими дверима, коли інтереси дитини чи її особистого життя потребують цього,⁴⁴ а Керівний принцип 9 нагадує державам-членам про цю кращу практику. Цей принцип, однак, повинен бути узгоджений з принципом вільного доступу до судових розглядів, що існує в багатьох державах-членах.
- 59.** Інші можливі способи захисту приватного життя в ЗМІ, зокрема, це надання анонімності або псевдоніма, використання екранів або зміна голосів, видалення імен та інших елементів, які можуть призвести до встановлення особи дитини, з усіх необхідних документів, забороняючи будь-які форми запису (фото, аудіо, відео), і т.д.
- 60.** Держави-члени мають позитивні зобов'язання у цьому відношенні. Керівний принцип 7 повторює, що контроль як юридично обов'язкового, так і професійного кодексів поведінки для преси мають важливе значення, враховуючи той факт, що будь-яка шкода, нанесена після публікації імені та / або фотографії, часто непоправна.
- 61.** Хоча й принцип збереження ідентифікаційної інформації недоступною для широкого загалу і преси залишається керівним, можуть бути випадки, коли виключно дитина може отримати користь, якщо справа розкривається, або навіть отримує широко розголосу, наприклад, коли дитина була викрадена. В рівній мірі, питання, що поставлено на карту, може отримати користь від громадського впливу стимулювання захисту або підвищення обізнаності.

43. Загальне зауваження № 10 про права дитини у правосудді у справах неповнолітніх (CRC/C/GC/10, 25 квітня 2007 року).

44. Правила Європейського суду з прав людини, ст. 63.

- 62.** Питання приватності особливо актуальне в деяких заходах, спрямованих на вирішення антигромадської поведінки дітей. Зокрема, реалізація так званих приписів суду за злісне порушення громадського порядку (ПСЗПП) у Сполученому Королівстві, в тому числі політика «публічного розголосу» показує, що в таких випадках особисті дані не завжди тримають у стороні від широкої громадськості. Керівний принцип 10 накладає суворе зобов'язання у цьому відношенні на всіх фахівців, що працюють з дітьми, за винятком випадків, коли існує ризик заповдіння шкоди дитині (див. статтю 12 Конвенції Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального насильства, CETS № 201).

У справі *Б. і П. проти Сполученого Королівства Суд вирішив*, що розгляд питання проживання дітей після розлучення або роздільне проживання є простими прикладами випадків, коли виключення преси і громадськості можуть бути виправдані для того, щоб захистити приватне життя дитини та інших сторін і, щоб уникнути нанесення шкоди інтересам правосуддя.⁴⁵

Крім того, у справі *В. проти Сполученого Королівства Суд заявив*: «Звідси випливає, що стосовно маленької дитини, обвинуваченої у скоєнні тяжкого злочину, із залученням високого рівня засобів масової інформації та громадського інтересу, було б необхідним провести слухання таким чином, щоб зменшити, наскільки це можливо, його або її почуття загрози та інгібування».⁴⁶

45. Європейський суд з прав людини, *В. і П. проти Сполученого Королівства*, рішення від 24 квітня 2001 року, №№ 36337/97 і 35974/97, п.38.

46. Європейський суд з прав людини (Велика Палата), рішення від 16 грудня 1999 року, *В. проти Сполученого Королівства*, № 24888/94, п.87.

У вже згаданих кримінальних справах В. і Т. проти Сполученого Королівства стосовно двох хлопчиків, які вбили малюка, суд, зокрема, заявив: «[...] Важливо, щоб з дитиною, яка обвинувачується у скоєнні злочину, поводитися таким чином, який повною мірою враховує її вік, ступінь зрілості та інтелектуальний і емоційний потенціал, а також були вжиті заходи, щоб сприяти її здатності розуміти і брати участь у розгляді».⁴⁷ Крім того, «звідси випливає, що стосовно маленької дитини, обвинуваченої у скоєнні тяжкого злочину, із залученням високого рівня засобів масової інформації та громадського інтересу, було б необхідним провести слухання таким чином, щоб зменшити, наскільки це можливо, його або її почуття загрози та інгібування».⁴⁸

3. Безпека (спеціальні профілактичні заходи)

- 63.** Щодо дітей, які стали жертвами, ці Керівні принципи натхнені рекомендаціями Керівних принципів ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів,⁴⁹ а також Конвенції про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, яка закликає до забезпечення безпеки дітей, їх сімей та свідків від залякування, переслідування та повторної віктимізації.⁵⁰
- 64.** Керівний принцип 11 нагадує, що діти, які є особливо вразливими, повинні бути захищені від шкоди, яку б форму вона не приймала. У його основі лежить багато існуючих положень.
- 65.** Перевірка персоналу, що працює у службах із захисту дітей, у відповідності з рекомендаціями Керівного принципу 12, була введена в деяких державах-членах, включаючи перевірку судимості і попередні заходи, які необхідно прийняти, коли людина імовірно скоїла кримінальний злочин щодо дітей. Ця практика, очевидно, повинна поважати презумпцію невинності та незалежності судової системи.

47. Європейський суд з прав людини (Велика Палата), рішення від 16 грудня 1999 року, *Т. проти Сполученого Королівства*, № 24724/94, п. 84, і *В. проти Сполученого Королівства*, № 24888/94, п. 86.

48. Європейський суд з прав людини (Велика Палата), рішення від 16 грудня 1999 року, *Т. проти Сполученого Королівства*, № 24724/94, п. 85, і *В. проти Сполученого Королівства*, № 24888/94, п. 87.

49. Керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів (ЕКОСОР Res 2005/20, 22 липня 2005 року).

50. Стаття 31. 1. *f*.

- 66.** Керівний принцип 13 нагадує про фундаментальний принцип необхідності особливого захисту, коли ймовірний порушник є одним з батьків, іншим членом сім'ї або відповідальним опікуном.

4. Підготовка фахівців

- 67.** Навчання навичкам спілкування за допомогою мови, дружньої до дітей, та підвищення рівня знань про дитячу психологію необхідні для всіх фахівців, що працюють з дітьми (поліція, адвокати, судді, посередники, соціальних працівники та інші фахівці), як це передбачено у Керівному принципі 14. Тим не менш, небагато з них мають знання про права дітей та процедурні питання у цьому контексті.
- 68.** Права дітей можуть бути та повинні стати частиною навчальної програми в школах, а також у конкретних сферах вищої освіти (юриспруденція, психологія, соціальна робота, підготовка співробітників поліції і т.д.). Вона повинна охоплювати специфіку прав дітей та законодавство, що стосується дитячих питань, таких як сімейне право, правосуддя щодо неповнолітніх, надання притулку та імміграційні права і т.д. Державам-членам пропонується створити спеціальні навчальні курси.
- 69.** На згаданій конференції в Толедо (див. пункт 6 вище) дійшли висновку: «Всі фахівці, зокрема судді, психологи та юристи, що мають справу з дітьми у правосудді повинні отримувати відповідну інформацію, підвищення обізнаності та навчання відповідним методам проведення опитування».⁵¹

Ось уже кілька років фламандська Асоціація адвокатів та її Комісія молодих юристів пропонує своїм членам дворічний курс з прав дітей. Правова інформація доповнює базову підготовку в галузі дитячої психології і розвитку, а також практичним навчанням, таким як спілкування з дітьми. Відвідування всіх модулів є обов'язковою для того, щоб отримати сертифікат в якості «адвоката молоді». У 2010 році близько 400 молодих юристів пройшли навчання.⁵²

51. www.coe.int/t/dghl/standardsetting/children/Toledoconference_en.asp.

52. Більш детальна інформація (фламандською) на www.jeugdadvocaat.be.

5. Багатопрофільний підхід

- 70.** Текст керівних принципів у цілому, і, зокрема Керівні принципи 16 - 18, заохочують держави-члени зміцнювати міждисциплінарний підхід при роботі з дітьми.
- 71.** У справах неповнолітніх, судді та інші фахівці у галузі права повинні користуватися підтримкою та консультаціями інших фахівців з різних дисциплін при прийнятті рішень, які прямо або опосередковано вплинуть на сьогодишнє або майбутнє благополуччя дитини, наприклад, з оцінки кращих інтересів дитини, можливих шкідливих наслідків процедури для дитини, і т.д.
- 72.** Багатопрофільний підхід до дітей, що порушили закон, особливо необхідний. Існуюче та зростаюче розуміння дитячої психології, потреб, поведінки і розвитку не завжди достатньо поширюється серед професіоналів у галузі правоохоронної системи.

В Ісландії, Норвегії та Швеції випадки жорстокого поводження та насильства можуть бути вирішені в так званих «дитячих будинках». Професіонали з соціальних служб, судово-медичні експерти, педіатри, поліція та прокуратура працюють разом, насамперед на початковій стадії розслідування, що проводиться поліцією або соціальними службами. Вони організують і виділяють різні завдання, які будуть здійснюватися. Інтерв'ю з дітьми відбуваються в таких будинках, з можливістю прослуховування третьою стороною шляхом відео-зв'язку в сусідній кімнаті. Також, є кімнати для медичного обстеження та консультування.

6. Позбавлення волі

- 73.** Особлива увага повинна бути приділена тому, як поводяться з затриманими дітьми, враховуючи вразливість, яка їм притаманна. Практичні заходи з утримання під вартою дітей пропонуються в багатьох документах Ради Європи, наприклад, Рекомендації СМ / Рес (2008) 11 щодо європейських правил стосовно неповнолітніх правопорушників, які підлягають призначенню санкцій або заходів, або стандартах Європейського комітету з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує

гідність, поводженню чи покаранню.⁵³ Як зазначено у попередньому документі, особливі зусилля повинні бути докладені, щоб уникнути попереднього ув'язнення. Міжнародні організації з захисту прав дітей дуже критично ставляться до його використання і прагнуть зменшити його.⁵⁴ Проте, попереднє ув'язнення може в деяких випадках бути необхідним, наприклад, щоб уникнути ризику фальсифікації доказів, впливу на свідків, або коли існує ризик змови або втечі, і т.д.

- 74.** Оскільки вже існують численні стандарти з прав неповнолітніх, позбавлених волі,⁵⁵ керівні принципи не повинні повторювати їх. Основним принципом є те, що жодні інші права дітей не повинні бути обмежені, за винятком права на свободу, в наслідок позбавлення волі. Керівні принципи 19 і 20 чітко обумовлюють, що необхідно уникати засобів правового захисту, які включають утримання під вартою в будь-якій формі, наскільки це можливо, і вони повинні бути тільки крайнім заходом, використовуваним на короткий час і лише у серйозних випадках.⁵⁶ Це є життєво важливим юридичним зобов'язанням. Крім того, загальновідомо, що утримання під вартою не зменшує ризик рецидиву.
- 75.** Як вже вказувалося, розділи про позбавлення волі і поліцію не претендують на повноту складання вичерпного переліку прав і гарантій, але являють собою абсолютний мінімум прав, якими діти повинні користуватися. Керівний принцип 21 слід розглядати в цьому сенсі.
- 76.** Питання про те, чи слід утримувати разом дітей та дорослих, не є новим. У деяких випадках, таких, як ті, що стосуються дітей, в їх найкращих інтересах може бути уникнення розділення з одним з батьків, що був затриманий, або у випадку дітей затриманих іммігрантів, які не повинні бути розділені зі своєю родиною. Кілька держав-членів Ради Європи вважають, що у великих,

53. Стандарти КЗК (CPT/inf/E (2002) 1, Rev 2009 на <http://www.cpt.coe.int/en/docsstandards.htm>).

54. Див., наприклад, заключні зауваження для Бельгії: «Комітет рекомендує державі-учасниці: [...] (с) [...] забезпечити відповідно до статті 37 Конвенції, щоб позбавлення волі використовувалося лише як крайній захід протягом найкоротшого часу, щоб гарантії належного процесу повністю поважалися, а особи молодше 18 років не утримувалися разом з дорослими.» (CRC/C/15/Add. 178, п.32, с. 13 червня 2002 року)

55. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини, ст. 37 і 40.

56. Рекомендація Комітету міністрів СМ / Рес (2008) 11, п.59.1.

малонаселених районах, у виняткових випадках, у кращих інтересах дитини може бути утримання під вартою в установах для дорослих (полегшення відвідування батьками, які можуть перебувати за сотні кілометрів). Тим не менш, такі випадки потребують особливої пильності з боку утримуючих органів з метою запобігання насильства дорослими щодо дітей.

77. Проте, Комітет ООН з прав дитини дуже ясно висловився з цього питання на підставі статті 37.с Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини. Вищезазначена Рекомендація СМ/Rec (2008) 11 також зазначає, що неповнолітні не повинні утримуватися в установах для дорослих, а в установах, спеціально розроблених для них.
78. Кілька посилань нагадують, що керівні принципи поширюються на дітей, що шукають притулок, і, що особлива увага повинна бути приділена цій особливо вразливій групі. Неповнолітні без супроводу дорослих, незалежно від того, чи є вони особами, що шукають притулку, не повинні бути позбавлені волі тільки в результаті відсутності статусу проживання (Керівний принцип 22).

У справі *Гювек проти Туреччини* Суд повторив свої зауваження щодо надмірних строків тримання під вартою. Він прямо заявив: «Принаймні в трьох рішеннях, що стосуються Туреччини, Суд висловив побоювання з приводу практики попереднього утримання дітей (див. *Сельчук проти Туреччини*, № 21768/02, п.35, 10 січня 2006 року; *Кошті та інші проти Туреччини*, № 74321/01, п.30, 3 травня 2007 роки; вищезазначена справа *Нарт проти Туреччини*, 20817/04, п.34) і порушення статті 5, пункту 3 Конвенції про значно коротші терміни, ніж ті, що проведені заявником в даному випадку. Наприклад, у випадку Сельчука, заявник провів близько чотирьох місяців у попередньому ув'язненні, коли йому було 16 років, а у випадку Нарта, заявник провів 48 днів в ув'язненні, коли йому було 17 років. У даному випадку, заявник був затриманий у віці 15 років і утримувався в попередньому ув'язненні строком понад чотири з половиною роки. У світлі вищевикладеного, Суд вважає, що тривалість утримання заявника під вартою була надмірною і в порушення статті 5, пункту 3 Конвенції».⁵⁷

В. Правосуддя, дружнє до дітей, до судового розгляду

79. Складним, але важливим питанням є мінімальний вік для кримінальної відповідальності. Цей вік різниться між державами-членами Ради Європи від 8 років до повноліття. Текст Керівного принципу 23 був натхненний Рекомендацією СМ/Rec (2008) 11 Комітету міністрів державам-членам щодо європейських правил стосовно неповнолітніх правопорушників, які підлягають призначенню санкцій або заходів Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини не встановлює будь-який вік, а Загальне зауваження №10 про права дітей у правосудді у справах неповнолітніх радить державам-членам не встановлювати цей мінімальний вік занадто низько. Стандартні мінімальні правила ООН про правосуддя щодо неповнолітніх передає аналогічне повідомлення. Європейська мережа дитячих омбудсменів (ENOC) виступає за підняття цього віку до 18 років і рекомендує розвивати інноваційні системи реагування на всіх правопорушників у віці до повноліття, які дійсно зосереджені на їх (пере)навчанні, реінтеграції та реабілітації.

57. Європейський суд з прав людини (Друга секція), рішення від 20 січня 2009 року, *Гювек проти Туреччини*, № 70337/01, п.109-110.

- 80.** Загалом, профілактичний та реінтеграційний підходи повинні заохочуватися і здійснюватися в питаннях правосуддя у справах неповнолітніх. Система кримінального права не повинна автоматично приводиться в рух дрібними правопорушеннями, скоєними дітьми, коли більш конструктивні і освітні заходи можуть бути більш успішними. Крім того, держави-члени повинні реагувати на правопорушення не тільки відповідно до обставин і тяжкості правопорушення, але і віку, меншого ступеню провини і потреб дитини та суспільства.
- 81.** Керівні принципи 24 - 26 нагадують, що у низці держав-членів увага була зосереджена на врегулюванні конфліктів за межами судів, зокрема, шляхом сімейного посередництва, перекваліфікації справи і відновного правосуддя. Це є позитивним розвитком, і державам-членам пропонується забезпечити, щоб діти були в змозі отримати вигоду з цих процедур, за умови, що вони не використовуються в якості перешкоди для доступу дитини до правосуддя.
- 82.** Така практика вже існує в багатьох державах-членах Ради Європи і може використовуватися до, під час і після судового розгляду. Вона стає особливо актуальною у сфері правосуддя у справах неповнолітніх. Дані керівні принципи не віддають переваги жодній позасудовій альтернативі, а також повинні бути реалізовані в їх межах, зокрема, під час сімейних конфліктів, які стосуються не тільки правових питань. Закон має свої обмеження у цій сфері і може мати шкідливий вплив у довгостроковій перспективі. Опосередковані домовленості, як повідомляється, є більш шановними, бо зацікавлені сторони беруть активну участь. Діти також можуть грати певну роль в них. Обов'язкове направлення до посередницьких послуг до проведення судових процедур також може розглядатися: це не є способом змусити людей бути посередниками (що суперечило б самій ідеї посередництва), але, щоб дати кожному змогу знати про таку можливість.
- 83.** Хоча й існують певні переконання, що діти мають триматися поза судом якомога довше, судові процедури не обов'язково є гіршими, ніж зовнішні судові альтернативи, поки вони реалізуються у відповідності з принципами правосуддя, дружнього до дітей. Так само, як і судові установи, альтернативи можуть включати ризики щодо прав дітей, такі, як ризик зниження поваги основоположних принципів, зокрема презумпції невинності, права на допомогу адвоката і т.д. Отже, будь-який зроблений вибір має розглядати окремі переваги чи недоліки даної системи.

- 84.** У Загальному зауваженні №12 Комітет ООН з прав дитини рекомендував наступне:⁵⁸ «У разі дивергенції, включаючи посередництво, дитина повинна мати можливість дати вільну і добровільну згоду, і їй повинна бути надана можливість отримати правові та інші консультації та допомогу у визначенні доцільності та бажаності запропонованої дивергенції». Однак, Керівний принцип 26 вимагає, що дітям повинен бути гарантований еквівалентний рівень гарантій в судових і позасудових розглядах.
- 85.** Таким чином, текст керівних принципів заохочує доступ до національних судів для дітей як носіїв прав згідно з практикою Суду, до яких вони можуть отримати доступ, якщо вони того побажають. Тим не менш, такий доступ є збалансованим і узгодженим із альтернативами судовому розгляду.

У кантоні Фрібург (Швейцарія) була розроблена схема посередництва для дітей, що порушили закон. Шукаючи баланс між відновленням і відплатою, посередництво розглядає права та інтереси потерпілого і правопорушника. У випадках, коли при дотриманні певних критеріїв, суддя може передати справу посереднику. У той час як посередник відповідає за посередництво як таке, саме суддя залишається відповідальним за кримінальну справу. Незалежно від того, чи сторони досягли згоди, результат посередництва представляється судді, який може або оголосити про досягнення згоди (у письмовій формі), або продовжити розгляд в разі, якщо згода не була досягнута.

У Норвегії пари з дітьми до 16 років, які подають на розлучення, повинні пройти процедуру посередництва перш, ніж вони зможуть розпочати розгляд у судовому порядку. Мета полягає в тому, щоб допомогти батькам укласти мирову угоду про те, де діти повинні жити, що стосуються здійснення батьківських обов'язків і прав на побачення, щоб гарантувати врахування найкращих інтересів дітей.

58. Загальне зауваження № 12 про право дитини бути почутою (CRC/C/GC/12, 1 липня 2009 року), п.59.

С. Діти та поліція

- 86.** Поліції слід також застосовувати керівні принципи правосуддя, дружнього до дітей. Це відноситься до всіх ситуацій, де діти можуть вступати в контакт з поліцією, і це, як це передбачено Керівним принципом 27, особливо важливо при роботі з уразливими дітьми.
- 87.** Очевидно, що відношення, дружнє до дітей, повинно також бути присутнім в потенційно небезпечних ситуаціях, наприклад, під час арешту або допиту дітей, що передбачено в Керівних принципах 28 і 29. За виключенням виняткових випадків, батьки повинні бути негайно повідомлені про арешт їх дитини, а дитина завжди повинна мати доступ до адвоката чи будь-якої іншої особи, яка відповідно до національного законодавства несе відповідальність за захист прав дітей, а також право повідомити батьків або особу, якій вони довіряють. Доступ до служб захисту молоді повинен надаватися з моменту арешту.⁵⁹ Тільки за відсутності батьків зв'язок встановлюється з іншою особою, якій дитина довіряє (наприклад, його або її бабусю і дідусем).
- 88.** Європейський комітет з питань запобігання катуванням чи нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню чи покаранню (КЗК) розробив серію стандартів, які поширюються на утримання дітей під вартою в поліції. Крім того, у своїх зауваженнях до Проекту європейських правил щодо неповнолітніх правопорушників,⁶⁰ він зазначив, що ці правила повинні прямо передбачати, що діти, затримані поліцією, не повинні робити які-небудь заяви або підписувати будь-які документи, пов'язані із злочином, в якому вони підозрюються, без адвоката або довіреної особи. Ці стандарти підтримуються Керівним принципом 30. Державам було б корисно розглянути питання створення спеціальних підрозділів поліції, які пройшли навчання для виконання цих завдань.

59. Недавнє рішення бельгійського суду у справах неповнолітніх (Антверпен, 15 лютого 2010 року) виправдало неповнолітнього правопорушника, оскільки суддя визнав, що його право на захист було порушено, так як він не отримав допомогу адвоката під час поліцейського розгляду, яких де, як він стверджував, його змусили визнати вказані злочини. Суддя зробив висновок, що була порушена стаття 6 ЄКПЛ.

60. КПТ, 18-й Генеральний Звіт (2007-2008), п.24.

У справі *Оккалі проти Туреччини*, Європейський суд розглянув справу 12-річного хлопця, який знаходився під арештом поліції, і який стверджував, що він піддавався жорстокому поводженню. Суд вважав, що він повинен був отримати більший захист як неповнолітній, і що влада не врахувала його особливої уразливості. Суд додав, що у випадках, подібних до цього, повинен бути призначений адвокат для надання допомоги дитині, а батьки (або законний представник) мають бути проінформовані про затримання.⁶¹

У справі *Салдуз проти Туреччини*, Суд порахував, що була порушена стаття 6, пункт 1 ЄКПЛ, так як 17-річний підозрюваний не мав доступу до адвоката протягом п'яти днів перебування в поліцейській дільниці. Суд встановив, що: «Для того, щоб право на справедливий судовий розгляд відповідно до статті 6, пунктом 1, залишалось досить «практичним і ефективним», доступ до адвоката повинен бути наданий, як правило, з моменту першого допиту підозрюваного поліцією [...]».⁶² Суд також зазначив, що одним з особливих елементів у цій справі був вік заявника. Беручи до уваги значну кількість відповідних міжнародно-правових документів, що стосуються правової допомоги неповнолітнім під вартою в поліції, Суд підкреслив принципову важливість забезпечення доступу до адвоката, коли особа, що перебуває під вартою у поліції, була неповнолітньою.⁶³

Д. Правосуддя, дружнє до дітей, під час судового розгляду

- 89.** Ці елементи правосуддя, дружнього до дітей, мають застосовуватися у всіх розглядах: цивільних, кримінальних та адміністративних.

61. Європейський суд з прав людини (Друга секція), рішення від 17 жовтня 2006 року, *Оккалі проти Туреччини*, № 52067/99, п.69 і далі.

62. Європейський суд з прав людини (Велика Палата), рішення від 27 листопада 2008 року, *Салдуз проти Туреччини*, № 36391/02, п.55.

63. Там же, п. 56-62.

1. Доступ до суду та судового процесу

- 90.** Хоча й діти на законній підставі вважаються носіями прав, як це передбачено у Керівному принципі 34, вони часто не здатні здійснювати їх ефективно. У 1990 році Парламентська асамблея Ради Європи підкреслила у своїй Рекомендації 1121 про права дітей, що «у дітей є права, які вони можуть самостійно здійснювати, навіть проти волі дорослих, які чинять опір».⁶⁴ Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дітей містить конкретне право ініціативи для судових позовів з боку дитини у статті 37.d, коли дитина може оскаржити законність його або її позбавлення волі. В даний час існує сильна підтримка створення процедури розгляду скарг відповідно до цієї Конвенції.⁶⁵ Існує сподівання, що це надасть дітям такі ж засоби захисту для боротьби з порушеннями їхніх прав, що надаються дорослим згідно з деякими іншими універсальними конвенціями з прав людини.
- 91.** У цьому ж контексті, ЄСПЛ дає «всім», чий права людини порушуються, право на «ефективні засоби правового захисту перед державним органом».⁶⁶ Це формулювання, безумовно, стосується дітей. Результатом є те, що діти можуть передавати свої справи до Суду, хоча найчастіше вони не мають права представляти справи на розгляд суду відповідно до їхнього внутрішнього законодавства.⁶⁷
- 92.** Враховуючи той факт, що більша частина законодавства про недієздатність дітей складена з метою захисту дітей. Тим не менш, необхідно, щоб така недієздатність не використовувалася проти них, коли їх права порушуються, або коли ніхто не захищає ці права.
- 93.** Керівний принцип 34 також рекомендує, щоб законодавство держав-членів, у разі необхідності, сприяло доступу дітей до суду з достатнім розумінням їх прав. Він також рекомендує використовувати засоби для захисту цих прав, отримавши адекватну юридичну консультацію.

64. Рекомендація 1121 (1990) про права дітей, п.6.

65. Кампанія для механізмів розгляду скарг Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини.

66. Стаття 13.

67. Див. доповідь Секретаріату Суду, цитата, пункт 5: «Таким чином, діти можуть звернутися до суду, навіть якщо вони не мають права, згідно з національним законодавством, вдаватися до процесуальних дій».

- 94.** Слід звернути увагу на тісний зв'язок між питаннями доступу до правосуддя, належного правового консультування⁶⁸ і правом висловлювати свою думку в суді. Метою цих керівних принципів не є заохочення дітей звертатися до суду без всяких видимих причин або правових підстав. Саме собою зрозуміло, що діти, як і дорослі, повинні мати міцну правову основу для доведення справи до суду. У випадку, коли права дитини були порушені або існує необхідність захисту, а також щоразу, коли законний представник не робить це від імені дитини, повинна існувати можливість перегляду справи судовим органом. Доступ до суду для дітей також може бути необхідним у випадках, коли може виникнути конфлікт інтересів між дитиною і законним представником.
- 95.** Доступ до суду може бути заснований на віковій межі або понятті певного сприйняття, зрілості або рівні розуміння. Обидві системи мають свої переваги і недоліки. Чітке вікове обмеження має перевагу об'єктивності для всіх дітей і гарантує правову визначеність. Тим не менш, надання дітям можливості доступу на основі їх власного сприйняття дає можливість адаптації до кожної дитини відповідно до рівня її зрілості. Ця система може становити небезпеку через занадто широку свободу у прийнятті рішень судді. Третя можливість полягає в комбінації обох: встановлена межа правового віку з можливістю для дитини, що не досягла цього віку, оскаржити це.⁶⁹ Це, однак, може підняти додаткову проблему, яка полягає у тому, що тягар доведення дієздатності або сприйняття лежить на дитині.
- 96.** У цих керівних принципах не встановлено жодного вікового обмеження, так як воно має тенденцію бути занадто жорстким і довільним і може мати дійсно несправедливі наслідки. Воно також не може повною мірою враховувати різноманітність можливостей і рівня розуміння між дітьми. Вони можуть змінюватись в залежності від індивідуального розвитку здібностей дитини, життєвого досвіду, пізнавальних та інших навичок. 15-річна дитина може бути менш зрілою, ніж 12-річна, в той час як дуже маленькі діти можуть бути досить розумними, щоб оцінити і зрозуміти свою специфічну ситуацію. Дієздатність, зрілість і рівень розуміння більш характерні для реальних можливостей дитини, ніж його або її вік.

68. Це також служить для переконання дитини не розпочинати процедуру, коли насправді не існує жодного юридичного підґрунтя або шансу на успіх.

69. Як приклад, бельгійське законодавство іноді застосовує вікові обмеження, а іноді й рівень сприйняття.

- 97.** Визнаючи, що всі діти, незалежно від віку та здібностей, є носіями прав, вік насправді є головною проблемою на практиці, так як дуже маленькі діти або діти з певними обмеженими можливостями не зможуть ефективно захищати свої права самостійно. Держави-члени повинні створити системи, в яких призначені дорослі здатні діяти від імені дитини: вони можуть бути батьками, юристами та іншими установами або організаціями, які, згідно з національним законодавством, відповідають за захист прав дітей. Ці особи або установи повинні не тільки брати участь або визнаватись, коли процедури вже розпочаті, але вони також повинні мати повноваження активно порушувати справи щоразу, коли права дитини були порушені або можуть бути порушені.
- 98.** Керівний принцип 35 рекомендує державам-членам усунути всі перешкоди для доступу дітей до суду. Він наводить такі приклади, як судові витрати і відсутність адвоката, але також рекомендує, що інші перешкоди теж можуть бути усунені. Такі перешкоди можуть мати різну природу. У разі можливого конфлікту інтересів між дітьми та їх батьками, слід уникати вимоги згоди батьків. Система повинна бути розроблена таким чином, щоб надмірна відмова одного з батьків не могла тримати дитину від необхідності звернення до правосуддя. Інші перешкоди для доступу до правосуддя можуть бути фінансового або психологічного характеру. Процедурні вимоги мають бути обмежені, наскільки це можливо.⁷⁰
- 99.** У деяких випадках, дитина не може оскаржити певні дії або рішення в дитинстві через травми у випадках, наприклад, сексуального насильства або конфліктних сімейних питаннях.
- 100.** У таких випадках Керівний принцип 36 рекомендує, щоб доступу до суду повинен бути наданий протягом періоду часу після досягнення дитиною повноліття. Тому він закликає держави-члени переглянути свої положення про термін давності. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (CETS № 201) могла б служити джерелом натхнення в цьому відношенні.⁷¹

70. Слід уникати занадто обмежувального або суто технічного підходу щодо представництва. Див. I. Berro-Lefèvre, "Improving children's access to the European Court of Human Rights", International justice for children, Monograph No. 3, Strasbourg, Council of Europe Publishing, 2008, p. 69-78.

71. Стаття 33.

Суд у справі Стаббінгз та інші проти Сполученого Королівства⁷² встановив, що «в останні роки мав місце розвиток обізнаності щодо спектру проблем, спричинених жорстоким поведінням з дітьми та психологічними наслідками для жертв, і не виключено, що у правила позовної давності, які застосовуються в державах-членах Ради Європи, можливо, доведеться вносити поправки, щоб спеціально передбачити це для цієї групи заявників в найближчому майбутньому».⁷³

2. Юридичні послуги та представництво⁷⁴

- 101.** Якщо діти прагнуть отримати доступ до правосуддя, яке насправді дружнє до них, держави-члени повинні полегшити доступ до адвокатів або інших установ чи осіб, які відповідно до національного законодавства, несуть відповідальність за захист прав дітей, і мають бути представленими від їх імені коли є або може бути конфлікт інтересів між дитиною і батьками або іншими зацікавленими сторонами. Це головне послання Керівного принципу 37. Європейська конвенція про здійснення прав дітей (ETS № 160)⁷⁵ говорить: «Сторони повинні розглядати можливість надання дітям додаткових процесуальних прав у справах, що стосуються їх інтересів, зокрема [...] окремого представника [...] адвоката».⁷⁶
- 102.** Керівний принцип 38 рекомендує надати дітям доступ до безкоштовної юридичної допомоги. Це не повинно обов'язково вимагати створення окремої системи юридичної допомоги. Це може бути забезпечено так само, як і юридична допомога для дорослих, або на більш поблажливих умовах, і залежатиме від фінансових можливостей власника батьківської відповідальності або самої дитини. У будь-якому разі, система правової допомоги має бути ефективною на практиці.

72. Європейський суд з прав людини (Палата), рішення від 22 жовтня 1996 року, *Стаббінгз та інші проти Сполученого Королівства*, №№22083/93; 22095/93, п.56.⁶⁸ [http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/MJU-28\(2007\)INFO1%20e.pdf](http://www.coe.int/t/dghl/standardsetting/childjustice/MJU-28(2007)INFO1%20e.pdf).

73. Пункт 56.

74. Див. ChildONEurope «Огляд національних систем правового представництва дітей», березень 2008 року (www.childoneurope.org). В цьому дослідженні відображено декілька моделей.

75. ETS № 160.

76. Стаття 5.b.

- 103.** Керівний принцип 39 описує професійні вимоги до адвокатів, які представляють дітей. Важливо також, щоб плата за юридичні послуги дитячого адвоката не стягувалася з батьків дитини, прямо або опосередковано. Якщо адвокат оплачується батьками, зокрема, у випадках конфлікту інтересів, немає жодної гарантії, що він або вона буде в змозі незалежно захищати погляди дитини.
- 104.** Рекомендується створити систему спеціалізованих юристів для молоді, поважаючи свободу дитини на вибір адвоката. Важливо уточнити конкретну роль адвоката дитини. Адвокат не повинен висувати, що він або вона вважає в кращих інтересах дитини (як, наприклад, опікун або громадський захисник), а повинен визначити і захищати точку зору і думки дитини, як і у випадку дорослого клієнта. Адвокат повинен домагатися інформованої згоди дитини на використання кращої стратегії. Якщо адвокат не згоден з цією думкою, він чи вона повинні спробувати переконати дитину, як він чи вона зробили б з будь-яким іншим клієнтом.
- 105.** Роль адвоката відрізняється від ролі опікуна-представника в суді, представлена Керівним принципом 42, так як останній призначається судом, а не клієнтом, і повинен допомогти суду у визначенні того, що є у кращих інтересах дитини. Проте, слід уникати поєднання функції адвоката й опікуна-представника в суді в одній особі через потенційний конфлікт інтересів, який може виникнути. Компетентний орган повинен у деяких випадках призначити або опікуна-представника в суді, або іншого незалежного представника представляти погляди дитини. Це може бути зроблено на прохання дитини або іншої відповідної сторони.

У Грузії, право на юридичну допомогу особам, які не досягли 18-річного віку, у кримінальних справах надається *незалежно*, так як вони вважаються «соціально вразливими». Жодна інша умова не потрібна для тих дітей, які мають скористатися цією послугою.

3. Право бути почутою та висловлювати свої думки

- 106.** Загальне зауваження №12 Комітету Організації Об'єднаних Націй з прав дитини інтерпретує право дитини бути почутою, яке є одним з чотирьох керівних принципів Конвенції ООН про права дитини, використовуючи слова «повинна гарантувати», які є юридичним терміном з особливою силою, не залишаючи можливості свободи дій для держав-учасниць.⁷⁷ Це зауваження детально зупиняється на тому, що вік сам по собі не може визначити важливість поглядів дитини.⁷⁸ У своєму Загальному зауваженні №5 Комітет справедливо зазначає, що: «необхідність прислухатися до дітей майже не зустрічає супротиву; приділення ж належної уваги поглядам дитини вимагає реальних змін».⁷⁹
- 107.** Стаття 3 Європейської конвенції про здійснення прав дітей (ETS № 160) поєднує у собі право бути почутою з правом на отримання інформації: в ході судового розгляду, діти повинні отримувати всю необхідну інформацію, консультації, висловлювати свою думку і бути проінформованими про можливі наслідки висловлення цих думок та можливі наслідки будь-якого рішення.
- 108.** У цих керівних принципах робиться посилання на такі поняття, як «вік та зрілість» і «достатнє розуміння», що передбачає певний рівень розуміння, але вони не вимагають від дитини повного і докладного знання всіх аспектів питання, що розглядається.⁸⁰ Діти мають право висловити свою думку вільно, без жодного тиску і без маніпуляцій.⁸¹

77. Загальне зауваження №12 про право дитини бути заслуханою (CRC/C/GC/12, 1 липня 2009 року), п. 19.

78. Там само, пункт 28-31.

79. Загальне зауваження №5 про загальні заходи зі здійснення Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини (CRC/GC/2003/5), ст.12.

80. Для отримання додаткової інформації див. Огляд CRIN: «Вимірювання ступеня зрілості. Розуміння дитячих здібностей, що розвиваються», 2009.

81. Загальне зауваження №12 про право дитини бути почутою (CRC/C/GC/12, 1 липня 2009 року), пункт 22.

- 109.** У Керівних принципах ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів, використовується формулювання «чутливе до дитини», як «підхід, який врівноважує право дитини на захист і враховує індивідуальні потреби та думки дитини».⁸²
- 110.** Закони повинні бути чітко сформульовані з метою забезпечення юридичної рівності для всіх дітей. Незалежно від віку, зокрема, коли дитина бере на себе ініціативу бути почутою, повинен враховуватися достатній рівень розуміння. Однак, вік все ще відіграє важливу роль в наданні дітям їх основного права бути заслуханими в питаннях, які зачіпають їх (Керівний принцип 45). Проте, слід зазначити, що в деяких випадках, бути заслуханою є обов'язком дитини (тобто давати свідчення).
- 111.** Діти повинні знати точно, що станеться, і те, який статус буде наданий їх думці або заяві.⁸³ Суддя не повинен відмовлятися від заслуховування дитини без поважних причин, тільки якщо це не в кращих інтересах дитини (Керівний принцип 47). Вони повинні бути чітко поінформовані, що якщо суддя вислухає їх, це не означає, що вони «виграють» справу. Для того, щоб дане судження отримало довіру і повагу, адвокат дитини повинен докласти особливі зусилля, щоб пояснити, чому до думки дитини не прислухалися або чому було прийнято таке рішення, як це робиться для дорослих (Керівний принцип 48).
- 112.** Крім того, діти мають право висловлювати свої погляди і думки з будь-якого питання або справи, які стосуються або впливають на них. Вони повинні бути в змозі зробити це незалежно від їхнього віку, в безпечному середовищі, з повагою до їх особистості. Вони повинні відчувати себе вільно, коли вони говорять з суддею або іншим посадовим особам. Це може потребувати, щоб судді уникали деяких формальностей, наприклад, носіння перуки і мантії або заслуховування дитини в самому залі суду; як приклад, може бути корисно заслухати дитину в кабінеті судді.

82. Керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів (ЕКОСОР Res 2005/20, 22 липня 2005 року).

83. Європейська конвенція про здійснення прав дітей, ст.3.с.

- 113.** Важливо, щоб дитина могла говорити вільно і без жодних переривань. На практиці це може означати, що жодна інша особа не повинна допускатися у кімнату (наприклад, батьки, ймовірний злочинець), і щоб ніщо не турбувало необгрунтованим перериванням, неналежною поведінкою чи проходженням людей всередину або з приміщення.
- 114.** Судді часто не підготовлені для спілкування з дітьми, а спеціалізовані фахівці рідко бувають покликані надавати їм підтримку у вирішенні цього завдання. Як вже зазначалося вище (пункт 96), навіть маленькі діти можуть висловлювати свої погляди ясно, якщо їм правильно допомогти та підтримати. Судді та інші фахівці повинні насправді розглянути власні погляди дитини, думки та точки зору у кожному конкретному випадку.
- 115.** Залежно від побажань та інтересів дитини, серйозна увага має бути приділена тому, хто буде заслуховувати дитину, ймовірно або суддя, або призначений фахівець.⁸⁴ Деякі діти можуть віддати перевагу фахівцеві, який потім передасть його або її точки зору судді. Однак, інші дають зрозуміти, що вони воліють поговорити з самим суддею, оскільки він або вона буде приймати рішення.
- 116.** Хоча це й правда, що існує ризик маніпулювання дитиною, коли її заслуховують і вона висловлює свою думку (наприклад, одним з батьків проти іншого), всі зусилля повинні бути зроблені, щоб не дозволити цьому ризику підірвати це основоположне право.
- 117.** Комітет ООН з прав дитини застерігає від символічного підходу і неетичної практики,⁸⁵ а також перераховує основні вимоги для ефективного і значущого здійснення права бути почутими.⁸⁶ Заслуховування дітей мають бути прозорими та інформативними, добровільними, поважними, відповідними, доброзичливими до дітей, в тому числі, здійснюватися спеціально навченим персоналом, безпечним і чуттєвим до ризику і, нарешті, підзвітним.

84. Комітет ООН з прав дитини рекомендує, щоб дітей заслуховували безпосередньо. Загальне зауваження №12 про право дитини бути почутою (CRC/C/GC/12, 1 липня 2009 року), п.35.

85. Загальне зауваження №12 про право дитини бути почутою (CRC/C/GC/12, 1 липня 2009 року), п. 132: «Комітет настійно закликає держави-учасниці уникати символічного підходу, який обмежує вираз дитячих уявлень або який дозволяє дітям бути почутими, але не в змозі надати їх думці ваги. Він підкреслює, що маніпуляції дітьми дорослими, ставлячи їх в ситуації, коли їм кажуть, що вони можуть сказати, або піддаючи дітей ризику шкоди через участь, не є етичним і не може розумітися, як здійснення статті 12».

86. Загальне зауваження №12 про право дитини бути почутою (CRC/C/GC/12, 1 липня 2009 року), п. 133-134.

У справі усиновлення румунських дітей громадянами іншої країни, а саме італійськими усиновителями (справа *Піні та інші проти Румунії*), Суд дуже чітко висловився стосовно права дітей бути почутими і щоб їхні погляди сприймалися серйозно: «Необхідно відзначити, що в даному випадку діти відмовилися від ідеї приєднатися до їх прийомних батьків в Італії, як тільки вони досягли віку, в якому можна було б обґрунтовано вважати, що їх особистість була сформована достатнім чином і вони досягли необхідної зрілості, щоб висловити свою думку щодо середовища, в якому вони хотіли б бути вихованими».⁸⁷ «Інтереси дітей диктували, щоб їх думка з цього питання повинна бути взята до уваги, як тільки вони досягли необхідної зрілості, щоб висловити її. Постійна відмова дітей, після того як вони досягли 10-річного віку, від поїздки до Італії і приєднання до їх прийомних батьків несе в собі певну вагу в цьому відношенні».⁸⁸

У справі *Хокканен проти Фінляндії*, батько вимагав опіки над дочкою, яка жила з бабусею і дідусем протягом багатьох років. Дитина не хотіла жити з батьком і суд погодився, що «дитина досить зріла, щоб її думки були прийняті до уваги, і тому що доступ не повинен бути наданий проти її волі».⁸⁹

87. Європейський суд з прав людини (Друга секція), рішення від 22 червня 2004 року, *Піні та інші проти Румунії*, №№ 78028/01 і 78030/01, п.157.

88. *Там само*, п.164.

89. Європейський суд з прав людини (Палата), рішення від 23 вересня 1994 року, *Хокканен проти Фінляндії*, № 19823/92, п.61.

4. Уникнення невинуватих затримок

- 118.** Справи, в яких мова йде про дітей, необхідно вирішувати оперативно. Також може розглядатися питання про встановлення системи їх пріоритетності.⁹⁰ Принцип терміновості закріплений у Керівному принципі 50. Слід мати на увазі, що діти по-різному сприймають час, на відміну від дорослих, і фактор часу дуже важливий для них: наприклад, один рік провадження у справі про опіку може здатися набагато довшим для 10-річної дитини, ніж для дорослого. Регламент суду повинен передбачати таку систему пріоритетності у серйозних і термінових випадках, або коли можуть виникнути незворотні наслідки, якщо жодні безпосередні дії не робляться (Керівний принцип 51, який охоплює сімейні справи).
- 119.** Інші приклади цього принципу можна знайти у відповідних документах Ради Європи. Один з них вимагає від держав забезпечити, щоб розслідування і кримінальні справи розглядалися в якості пріоритету і виконувалися без невинуватих затримок.⁹¹ Також дуже важливо, щоб жертви мали можливість почати своє відновлення. Інший документ спеціально рекомендує «забезпечити, щоб справи за участю неповнолітніх розглядалися швидше, уникаючи невинуватих затримки, з тим щоб забезпечити ефективний виховний захід».⁹²
- 120.** Повага кращих інтересів дитини може зажадати гнучкості з боку судових органів при виконанні певних рішень відповідно до національного законодавства, як зазначено у Керівному принципі 53.

90. Див. статтю 41 Регламенту Європейського Суду з прав людини. Це повинно використовуватися частіше, словами згідно з І. Беррі-Лефевр, цитата, с. 76.

91. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення, (CETS № 201, ст.30, п.3).

92. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R (87) 20 щодо соціальної реакції на злочинність серед неповнолітніх, п.4.

У двох справах проти Німеччини фактор часу був обговорений Судом, який встановив, що у випадках відносин «один з батьків-дитина» існує обов'язок виявляти виняткову старанність у зв'язку з тим, що ризик плин timer часу може призвести до фактичного визначення правовідносин і що відносини дитини з одним з батьків можуть бути обмежені.⁹³

У справі *Полсен-Медален і Свенссон проти Швеції*, Суд встановив, що була порушена стаття 6, пункт 1 ЄКПЛ, оскільки влада не діяла з необхідною виключною старанністю при розгляді суперечки щодо доступу.⁹⁴

Уникнення невинуватеної затримки також важливе в кримінальних справах. У справі *Бумар проти Бельгії*, був затребуваний особливо невідкладний судовий розгляд у справах затримання неповнолітніх. Необґрунтований хід часу ледь вважався сумісним зі швидкістю, потрібною за умовами статті 5, пункт 4 ЄКПЛ.⁹⁵

5. Організація провадження, середовища та мови, дружніх до дітей

121. Методи роботи, дружні до дітей,⁹⁶ повинні дозволяти дітям відчувати себе в безпеці. Супровід людини, якій вони можуть довіряти, може змусити їх відчувати себе більш комфортно під час розгляду справи. Конвенція Ради Європи про захист дітей від сексуальної експлуатації та сексуального розбещення (CETS № 201)⁹⁷ передбачає, що дитина може супроводжуватися своїм законним представником чи дорослим на його або її вибір, але, ця особа повинна вважатися підходящою. Мотивоване рішення може бути прийнято за відсутності даної супроводжуючої особи.

93. Див. Європейський суд з прав людини (Велика Палата), рішення від 13 липня 2000 року, *Ельшольц проти Німеччини*, № 25735/94, п.49, та рішення від 8 липня 2003 року, *Зоммерфельд проти Німеччини*, No 31871/96, п.63.

94. Європейський суд з прав людини (Палата), рішення від 19 лютого 1998 року, *Паульсен-Медален і Свенссон проти Швеції*, № 16817/90, п.42.

95. Європейський суд з прав людини (Палата), рішення від 29 лютого 1988 року, *Бумар проти Бельгії*, № 9106/80, п.63.

96. Див. W. McCaurney, "The principles of child-friendly justice at international level" International justice for children, Monograph No. 3, Council of Europe Publishing, 2008, pp. 119-127.

97. Стаття 35.1.f.

122. Архітектурне оточення може змусити дітей відчувати себе дуже незручно. Судові органи повинні ознайомити дітей, зокрема, з приміщенням суду, а також з особами залучених посадовців (Керівний принцип 55). Навіть для дорослих, будівлі суду можуть бути досить гнітючими або залякувати (Керівний принцип 62). Хоча це важко змінити, принаймні для існуючих об'єктів суду, є способи, при яких поведіння з дітьми у будівлях судів може бути поліпшено шляхом, що більше враховує інтереси дитини.

123. Об'єкти суду можуть включати, де це можливо, спеціальні кімнати для бесід, які враховують найкращі інтереси дитини. Рівним чином, оточуюче середовище суду, дружнє до дітей, може означати, що ніхто не носить перуки або мантії, або інші офіційні форми одягу. Це може бути реалізовано з урахуванням віку дитини або функції посадової особи. Залежно від обставин і думки дитини, цілком може бути, що, наприклад, уніформа дасть зрозуміти дитині, що він/вона говорить з поліцейським, а не з соціальним працівником, що має свою доцільність. Це також може додати дитині почуття, що питання, що зачіпають його або її, сприймаються серйозно компетентним органом. Таким чином, оточення може бути відносно формальним, але поведінка чиновників має бути менш формальною і, в кожному разі, має бути, доброзичливою до дітей.

124. Що ще більш важливо, правосуддя, дружнє до дітей, також припускає, щоб діти зрозуміли характер і масштаб прийнятого рішення, а також його наслідки. У той час як рішення і його мотивації не завжди можуть бути записані і пояснені зручним для дітей формулюванням, у зв'язку з юридичними вимогами дітям повинні бути пояснені ці рішення, або їх адвокатом, або іншою відповідною особою (батьки, соціальні працівники і т.д.).

125. Конкретні суди у справах неповнолітніх або, принаймні, палати у справах неповнолітніх, можуть бути створені для розгляду злочинів, вчинених дітьми.⁹⁸ Наскільки це можливо, будь-які звернення дітей до дорослих судів, дорослих процедур або дорослого вироку не повинні бути дозволені.⁹⁹ Відповідно до вимог спеціалізації у цій сфері, в межах правоохоронних органів можуть бути створені спеціалізовані підрозділи (Керівний принцип 63).

98. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про права дитини, ст. 40.3.

99. Рекомендація Комітету міністрів Ради Європи № R (87) 20 щодо соціальної реакції на злочинність серед неповнолітніх, справи щодо неповнолітніх, п.5.

У низці справ проти Сполученого Королівства, що стосуються злочинів, вчинених неповнолітніми, Суд підкреслив, що повинні бути вжиті особливі заходи для зміни процедури дорослих судів для пом'якшення суворості дорослих судів з урахуванням молодого віку підсудного. Наприклад, юристи не повинні носити перуки та мантиї, а неповнолітній обвинувачений не повинен сидіти в піднятому місці для підсудного, а замість цього мати можливість сидіти поряд з його законним представником або соціальним працівником. Слухання повинні проводитися таким чином, щоб їх почуття боязкості і пригнічення могли бути зменшені, наскільки це можливо.

Після справ *T. проти Сполученого Королівства* і *V. проти Сполученого Королівства*, коли оточення національного суду вважалось страшним для дитини, була складено Практичне керівництво для судів у справах дітей та молоді у Кримінальному суді присяжних. Мета полягає в тому, щоб уникнути залякування, приниження або страждання дитини, що знаходиться на лаві підсудних. Елементами цього практичного керівництва є, зокрема: можливість для дитини відвідати залу суду до початку судового розгляду, щоб ознайомитися з ним, можливість підтримки поліції, щоб уникнути залякування чи зловживань з боку преси, відсутність перук або мантий, роз'яснення порядку з точки зору, яку дитина може зрозуміти, вузький склад судового засідання і т.д.

Міністерство юстиції Польщі просуває і реалізує концепцію кімнат для допиту, дружніх до дітей, у співпраці з НУО. Основна мета полягає у захисті дітей-свідків і дітей-жертв злочинів, особливо злочинів, пов'язаних з сексуальним і побутовим насильством, через втілення в життя принципів допиту дітей в прийнятній обстановці і компетентним персоналом. Процедура гарантує, що діти допитуються суддею у присутності психолога. Інші особи, що беруть участь (прокурор, адвокат, обвинувачений, приватний заявник) присутні в окремій кімнаті і мають можливість брати участь в допиті завдяки системам зв'язку між приміщеннями,

одностороннім дзеркалам та / або прямій трансляції. Важливі деталі, щоб діти відчували себе більш комфортно, включають, зокрема: гарантію конфіденційності (звуконепроникні двері між кімнатою допиту та іншими кімнатами / приміщеннями); кімнату, обладнану відповідно до потреб дитини з метою забезпечення фізичної та психічної безпеки дитини під час допиту, у нейтральних тонах і простими меблями у кімнаті, які забезпечують, щоб діти могли зручно провести час (два розміри столів та стільців, диван або крісло, м'який килим), кімнати з матеріалами і обладнанням, корисним в зборі інформації від дитини (кольорові олівці, папір, ляльки).

6. Свідчення та заяви дітей

- 126.** Питання про збір доказів / отримання заяв від дітей є далеко непростим. Так як стандарти є дуже рідкісними у цій сфері (наприклад, Керівні принципи ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів),¹⁰⁰ відчувалася потреба вирішення таких питань, оскільки проведення таких допитів щодо доказів / заяв вимагає практичного керівництва.
- 127.** Як передбачено Керівним принципом 64, це повинно, по можливості, здійснюватися кваліфікованими фахівцями. У цьому ж контексті, Керівний принцип 66 рекомендує, у разі необхідності проведення більш ніж одного допиту, щоб вони проводилися переважно тією ж особою для забезпечення послідовності і взаємної довіри, але, так щоб кількість допитів була максимально зменшена (Керівний принцип 67).

¹⁰⁰ Керівні принципи ООН щодо правосуддя у питаннях, пов'язаних із участю дітей-жертв і дітей-свідків злочинів (ЕКОСОР Res 2005/20, 22 липня 2005 року), пункт XI, 30, d: «Використовуйте процедури, що враховують інтереси дітей, в тому числі кімнати для допиту, призначені для дітей, міждисциплінарні служби для дітей-жертв, інтегровані в тій же місцевості, перебудовані судові приміщення, що враховують потреби дітей-свідків, перерви у процесі дачі дитиною свідчень, встановлення термінів слухань у такий час дня, який відповідає віку та ступеню зрілості дитини, належну систему повідомлення, що забезпечує виклик дитини до суду тільки в разі потреби, а також інші належні заходи для полегшення показань дитини». Слід мати на увазі, що ці керівні принципи стосуються дачі свідчень в цілому, а не тільки у кримінальних справах.

128. З очевидних причин, повинні бути вжиті конкретні заходи для збору доказів, особливо від дітей-жертв, у найсприятливіших умовах. Надання свідчень через звуковий, відео- або ТБ-зв'язок є прикладами таких практик, так само як надання свідчень експертам до судового розгляду і уникнення візуального або іншого контакту між жертвою та ймовірним злочинцем (Керівний принцип 68) чи надання свідчень без присутності ймовірного злочинця (Керівний принцип 69). Проте, в окремих випадках, таких, як сексуальна експлуатація, відеозапис допиту може бути травматичним для жертв. Отже, повинна бути оцінена можлива шкода або вторинна віктимізація в результаті таких записів, а також враховані інші методи, такі як аудіо-запис, щоб уникнути ревіктимізації та вторинного нанесення травми.

129. Процесуальне законодавство держав-членів та законодавство у цій галузі значно різняться. Також могли б бути менш суворі правила відносно надання свідчень дітьми. У будь-якому разі, держави-члени повинні приділяти першочергову увагу якнайкращому забезпеченню інтересів дитини у сфері застосування законодавства стосовно свідчень. Приклади, наведені у Керівному принципі 70, включають відсутність вимоги для дитини давати присягу або робити інші подібні заяви. Ці керівні принципи не мають наміру впливати на гарантії права на захист у різних правових системах, однак, вони пропонують державам-членам адаптувати, у разі необхідності, деякі елементи правил щодо свідчень, щоб уникнути додаткової травми для дітей. Зрештою, лише суддя розглядатиме серйозність і дійсність будь-якого конкретного свідчення або доказу.

130. Керівний принцип 70 також вказує, що ці адаптації для дітей не повинні самі по собі зменшувати цінність наданих свідчень. Тим не менш, слід уникати підготовки дитини-свідка для дачі свідчень через ризик занадто сильного впливу на дитину. Створення моделей протоколу допиту (Керівний принцип 71) не обов'язково повинно бути завданням судді, але більше національної судової влади.

131. Хоча використання аудіо- або відеозапису заяв дітей має деякі переваги, так як вони служать для уникнення повторення часто травматичних переживань, прямі свідчення перед суддею, який проводить опитування, можуть бути більш доречними для дітей, які не є жертвами, але підозрюваними у скоєнні злочинів.

132. Як вже вказувалося, вік не повинен бути перешкодою для права дитини повною мірою брати участь у судовому процесі.¹⁰¹ Їх свідчення не слід вважати недійсними або ненадійними просто на підставі їх віку у відповідності з Керівним принципом 73.

133. Коли діти повинні бути опитані або вони висловлюють бажання давати свідчення у сімейних справах, слід приділяти належну увагу їх уразливому становищу в цій сім'ї і впливу, який такі свідчення можуть зробити на сьогоднішні і майбутні відносини. Всі можливі зусилля повинні бути докладені для гарантування того, що дитина буде мати уявлення про наслідки свідчень та отримає підтримку у дачі свідчень будь-яким із вже згадуваних способів.

Суд визнав особливості провадження щодо злочинів на сексуальному ґрунті. У справі *С. Н. проти Швеції* Суд встановив, що: «Такі справи часто розуміються як випробування потерпілого, зокрема, коли останній мимоволі стикається з відповідачем. Ці особливості ще більш помітні у справах за участю неповнолітнього. При оцінці питання про те, чи в такому розгляді обвинувачений отримав справедливий судовий розгляд, необхідно враховувати права на повагу приватного життя жертви. Таким чином, Суд визнав, що у кримінальних справах стосовно сексуального насильства можуть бути прийняті деякі заходи з метою захисту потерпілого, за умови, що такі заходи можуть бути узгоджені з адекватною і ефективною реалізацією права на захист».¹⁰²

У тій же справі увагу також було приділено можливому першочерговому характеру деяких питань. Щоб уникнути негативних наслідків, можуть бути залучені судово-медичні експерти-психологи зі спеціальною підготовкою та знаннями.¹⁰³

101. Там же, п. VI, 18.

102. Європейський суд з прав людини (Перша секція), рішення від 2 липня 2002 року, *С.Н. проти Швеції*, № 34209/96, п. 47.

103. Там же, п. 53.

У справі *В. С. проти Польщі* Суд запропонував можливі способи перевірки надійності молодшої дитини-жертви і вказав, що це може бути зроблено менш інвазивним шляхом, ніж прямий допит. Можуть застосовуватися кілька складних методів, наприклад, допит дитини у присутності психолога із записом питань захистом або в студії, дозволяючи позивачу або його адвокату бути присутнім на такому допиті за допомогою відео-зв'язку або одностороннього дзеркала.¹⁰⁴

Е. Правосуддя, дружнє до дітей, після судового розгляду

- 134.** Є багато заходів, які можуть бути вжиті, щоб зробити правосуддя доброзичливим до дітей після судового розгляду. Це починається зі спілкування та пояснення даного рішення або постанови дитині (Керівний принцип 75). Ця інформація повинна бути доповнена поясненням про можливі заходи, які необхідно прийняти, включаючи звернення до незалежного механізму оскарження. Це має бути зроблено представником дитини, тобто адвокатом, опікуном-представником у судовій справі або законним представником, залежно від правової системи. Керівні принципи 75, 77 і 81 стосуються таких представників.
- 135.** Керівний принцип 76 рекомендує вживати заходи без зволікання з метою сприяння виконанню рішень / постанов, які зачіпають і впливають на дітей.
- 136.** У багатьох випадках, зокрема, у цивільних справах, рішення не обов'язково означає, що конфлікт або проблема остаточно вирішені: сімейні справи є хорошим прикладом, і вони розглядаються Керівними принципами 78 і 79. У цій чутливій сфері повинні бути чіткі правила щодо уникнення сили, примусу або насильства в реалізації, наприклад, механізму відвідування, щоб запобігти подальшій травматизації. Тому батьки повинні скоріше направлятися до посередницьких служб або нейтральних

центрів відвідування для вирішення своїх суперечок замість виконання судових рішень поліцією. Єдиний виняток складає ситуація, коли існує ризик для благополуччя дитини. Інші служби, такі, як служби з підтримки сім'ї, також мають роль у подоланні наслідків сімейних конфліктів для забезпечення найкращих інтересів дитини.

У разі виконання рішень з питань сімейного права, таких як доступ і права опіки, Суд постановив у декількох справах, що вирішальним є питання про те, чи національні органи влади вжили всіх необхідних заходів для полегшення виконання, що може виправдано потребуватися у особливих обставинах кожної справи.

В Австрії «Besuchsaft» пропонує дітям можливість залишатися на зв'язку з обома батьками після розлучення або роздільного проживання в безпечних і сприятливих умовах. Право на доступ може бути забезпечено в спеціальних приміщеннях під наглядом кваліфікованого персоналу для уникнення конфліктів між батьками, кожного разу при реалізації права на відвідування. Цей вид супроводжуваного відвідування може застосовуватися за рішенням суду або на прохання одного або обох батьків. Центральним питанням є благополуччя дитини і уникнення потрапляння дитини всередину конфлікту між батьками.

- 137.** Керівні принципи 82 і 83 стосуються дітей, що порушили закон. Особлива увага приділяється успішній інтеграції в суспільство, важливості нерозголошення судимості за межами системи правосуддя, і законним виняткам цього важливого принципу. Винятки можуть бути зроблені для тяжких злочинів, зокрема, з міркувань громадської безпеки, і, у разі виникнення питання працевлаштування дитини. Прикладом може бути працевлаштування, якщо, наприклад, у людини є історія в скоєнні жорстокого поведіння з дітьми. Керівний принцип 83 спрямований на захист всіх категорій дітей, а не тільки тих, які особливо вразливі.

¹⁰⁴ Європейський суд з прав людини (Четверта секція), постанова від 19 червня 2007 року, *В.С. проти Польщі*, № 21508/02, п.61.

138. У справі *Боумар проти Бельгії* Суд розглянув питання про неповнолітнього правопорушника, якого саджали і повертали з дорослої в'язниці дев'ять разів. Хоча утримання неповнолітніх у в'язницях для дорослих у той час допускалося згідно з законом про захист молоді, Європейський суд з прав людини дійшов висновку, що «дев'ять постанов про ув'язнення разом узяті не були сумісні з підпунктом d статті 5.1.. Неодноразове взяття під варту робило кожне рішення про ув'язнення все менше і менше «законним» відповідно до підпункту d статті 5.1., тим більше, що обвинувач ніколи не порушував кримінальну справу стосовно заявника у зв'язку зі злочинами, що інкримінувалися йому».¹⁰⁵

Британський фонд «Barnardo» заснував Службу захисту дітей для молоді у низці установ для неповнолітніх правопорушників на всій території Сполученого Королівства, надаючи їм незалежний захист, допомогу в питаннях, що стосуються забезпечення, догляду, лікування та планування переселення в той час, коли вони знаходяться у затриманні. Окрім особистих зустрічей протягом одного тижня позбавлення волі, молоді люди можуть також звернутися до служби або скористатися безкоштовним телефоном довіри. Служба захисту допомагає молодим людям розібратися з системою і зв'язатися з відповідними фахівцями, щоб допомогти їм вирішити їхні проблеми.

V. Заохочення інших дій, дружніх до дітей

139. Само собою зрозуміло, що реальні поліпшення у сфері прав дітей та правосуддя, дружнього до дітей, вимагає активного підходу держав-членів Ради Європи, які наразі заохочуються провести низку різних заходів.

^{105.} Європейський суд з прав людини (Палата), рішення від 29 лютого 1988 року, *Боумар проти Бельгії*, № 9106/80, п. 52-53.

140. Заходи з *a* по *d* заохочують дослідження у цій сфері, обмін практичним досвідом, співпрацю та заходи з підвищення обізнаності, зокрема, шляхом створення правових документів, зрозумілих дітям. Вони також висловлюють підтримку належному функціонуванню інформаційних офісів з прав дитини.

141. Інвестування в навчання правам дітей та розповсюдження інформації про права дітей це не тільки зобов'язання за Конвенцією Організації Об'єднаних Націй про права дитини,¹⁰⁶ але й профілактичний засіб проти порушень прав дітей. Знання своїх прав є першою передумовою використання своїх прав, а також, щоб мати змогу розпізнати можливі їх порушення чи потенційні порушення.¹⁰⁷

Багато організацій склали зрозумілі для дітей версії Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини та інших відповідних документів з прав дітей. Одним із прикладів є дитяча версія Керівних принципів ООН щодо судочинства у питаннях дітей-жертв і дітей-свідків злочинів, розроблених ЮНІСЕФ та Управлінням Організації Об'єднаних Націй з наркотиків та злочинності.

142. Заходи, передбачені відповідно до підпунктів *e* та *g*, націлені на полегшення доступу дітей до судів і механізми розгляду скарг, а також розглядають низку можливих заходів у цьому відношенні (створення спеціалізованих суддів і адвокатів, сприяння посиленню ролі громадянського суспільства та незалежних органів на національному, регіональному та світовому рівні). У цій сфері держави повинні передбачати використання колективних скарг. Хорошим прикладом механізму колективних скарг Європейської соціальної хартії (переглянутої) (ETS № 163) є те, що вона доступна, немає необхідності у жодній особі-жертві, і не всі внутрішні засоби правового захисту повинні бути вичерпані. Дитячий омбудсмен, НУО з прав дітей, соціальні служби і т.д. повинні мати можливість подавати скарги або розпочинати процедури від імені конкретної дитини.

^{106.} Стаття 42: «Держави-учасниці зобов'язуються інформувати дорослих і дітей про принципи і положення Конвенції, використовуючи належні та дійові засоби».

^{107.} Див. також Беррі-Лефевр, цитата, с. 74-75.

- 143.** Варто відзначити, що нові стратегії також просуваються на міжнародному рівні, такі як вищезгадані кампанії на користь процедури подачі скарг в рамках Конвенції про права дитини.
- 144.** Підпункти *h* та *i* зосереджують увагу на необхідності відповідної освіти, професійної підготовки та підвищення обізнаності, а в підпунктах *j* і *k* висловлюється підтримка відповідним спеціалізованим структурам і службам.

VI. Моніторинг та оцінка

- 145.** Державам-членам пропонується провести низку заходів з реалізації цих принципів. Вони повинні забезпечити їх широке поширення серед всіх органів, відповідальних за захист прав дітей чи іншим чином пов'язаних із захистом прав дітей. Один з можливих варіантів – поширення принципів мовою, зрозумілою для дітей.
- 146.** Держави-члени повинні також забезпечувати перегляд національного законодавства, політики та практики у відповідності з цими керівними принципами, а також періодичний перегляд методів роботи у цій сфері. Їм також пропонується призначати конкретні заходи для дотримання букви і духу цих керівних принципів.
- 147.** У зв'язку з цим, збереження або створення структури, в тому числі одного або кількох незалежних механізмів (наприклад, омбудсмени або омбудсмени з питань прав дітей) має першорядне значення для заохочення і контролю за здійсненням цих керівних принципів.
- 148.** Нарешті, ясно, що організаціям, установам та органам громадянського суспільства, що пропагують і захищають права дітей, повинна бути надана активна роль в процесі моніторингу.

Sales agents for publications of the Council of Europe

Agents de vente des publications du Conseil de l'Europe

BELGIUM/BELGIQUE

La Librairie Européenne -
The European Bookshop
Rue de l'Orme, 1
BE-1040 BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 231 04 35
Fax: +32 (0)2 735 08 60
E-mail: info@libeurop.eu
http://www.libeurop.be

Jean De Lannoy/DL Services
Avenue du Roi 202 Koningslaan
BE-1190 BRUXELLES
Tel.: +32 (0)2 538 43 08
Fax: +32 (0)2 538 08 41
E-mail: jean.de.lannoy@dl-servi.com
http://www.jean-de-lannoy.be

BOSNIA AND HERZEGOVINA/ BOSNIE-HERZÉGOVINE

Robert's Plus d.o.o.
Marka Marulića 2/V
BA-71000, SARAJEVO
Tel.: + 387 33 640 818
Fax: + 387 33 640 818
E-mail: robertsplus@bih.net.ba

CANADA

Renouf Publishing Co. Ltd.
1-5369 Canotek Road
CA-OTTAWA, Ontario K1J 9J3
Tel.: +1 613 745 2665
Fax: +1 613 745 7660
Toll-Free Tel.: (866) 767-6766
E-mail: order.dept@renoufbooks.com
http://www.renoufbooks.com

CROATIA/CROATIE

Robert's Plus d.o.o.
Marasovičeva 67
HR-21000, SPLIT
Tel.: + 385 21 315 800, 801, 802, 803
Fax: + 385 21 315 804
E-mail: robertsplus@robertsplus.hr

CZECH REPUBLIC/ RÉPUBLIQUE TCHÈQUE

Suweco CZ, s.r.o.
Klecakova 347
CZ-180 21 PRAHA 9
Tel.: +420 2 424 59 204
Fax: +420 2 848 21 646
E-mail: import@suweco.cz
http://www.suweco.cz

DENMARK/DANEMARK

GAD
Vimmelskaflet 32
DK-1161 KØBENHAVN K
Tel.: +45 77 66 60 00
Fax: +45 77 66 60 01
E-mail: gad@gad.dk
http://www.gad.dk

FINLAND/FINLANDE

Akateeminen Kirjakauppa
PO Box 128
Keskuskatu 1
FI-00100 HELSINKI
Tel.: +358 (0)9 121 4430
Fax: +358 (0)9 121 4242
E-mail: akatilaus@akateeminen.com
http://www.akateeminen.com

FRANCE

La Documentation française
(diffusion/distribution France entière)
124, rue Henri Barbusse
FR-93308 AUBERVILLIERS CEDEX
Tél.: +33 (0)1 40 15 70 00
Fax: +33 (0)1 40 15 68 00
E-mail: commande@ladocumentationfrancaise.fr
http://www.ladocumentationfrancaise.fr

Librairie Kléber
1 rue des Francs Bourgeois
FR-67000 STRASBOURG
Tel.: +33 (0)3 88 15 78 88
Fax: +33 (0)3 88 15 78 80
E-mail: librairie-kleber@coe.int
http://www.librairie-kleber.com

GERMANY/ALLEMAGNE AUSTRIA/AUTRICHE

UNO Verlag GmbH
August-Bebel-Allee 6
DE-53175 BONN
Tel.: +49 (0)228 94 90 20
Fax: +49 (0)228 94 90 222
E-mail: bestellung@uno-verlag.de
http://www.uno-verlag.de

GREECE/GRÈCE

Librairie Kauffmann s.a.
Stadiou 28
GR-105 64 ATHINAI
Tel.: +30 210 32 55 321
Fax: +30 210 32 30 320
E-mail: ord@otenet.gr
http://www.kauffmann.gr

HUNGARY/HONGRIE

Euro Info Service
Pannónia u. 58.
PF. 1039
HU-1136 BUDAPEST
Tel.: +36 1 329 2170
Fax: +36 1 349 2053
E-mail: euroinfo@euroinfo.hu
http://www.euroinfo.hu

ITALY/ITALIE

Licosa SpA
Via Duca di Calabria, 1/1
IT-50125 FIRENZE
Tel.: +39 0556 483215
Fax: +39 0556 41257
E-mail: licosa@licosa.com
http://www.licosa.com

NORWAY/NORVÈGE

Akademika
Postboks 84 Blindern
NO-0314 OSLO
Tel.: +47 2 218 8100
Fax: +47 2 218 8103
E-mail: support@akademika.no
http://www.akademika.no

POLAND/POLOGNE

Ars Polona JSC
25 Obtroncow Street
PL-03-933 WARSZAWA
Tel.: +48 (0)22 509 86 00
Fax: +48 (0)22 509 86 10
E-mail: arspolona@arspolona.com.pl
http://www.arspolona.com.pl

PORTUGAL

Livraria Portugal
(Dias & Andrade, Lda.)
Rua do Carmo, 70
PT-1200-094 LISBOA
Tel.: +351 21 347 42 82 / 85
Fax: +351 21 347 02 64
E-mail: info@livrariaportugal.pt
http://www.livrariaportugal.pt

RUSSIAN FEDERATION/ FÉDÉRATION DE RUSSIE

Ves Mir
17b, Butlerova ul.
RU-101000 MOSCOW
Tel.: +7 495 739 0971
Fax: +7 495 739 0971
E-mail: orders@vesmirbooks.ru
http://www.vesmirbooks.ru

SPAIN/ESPAGNE

Díaz de Santos Barcelona
C/ Balmes, 417-419
ES-08022 BARCELONA
Tel.: +34 93 212 86 47
Fax: +34 93 211 49 91
E-mail: david@diazdesantos.es
http://www.diazdesantos.es

Díaz de Santos Madrid
C/Albasanz, 2
ES-28037 MADRID
Tel.: +34 91 743 48 90
Fax: +34 91 743 40 23
E-mail: jpinilla@diazdesantos.es
http://www.diazdesantos.es

SWITZERLAND/SUISSE

Planetis Sàrl
16 chemin des Pins
CH-1273 ARZIER
Tel.: +41 22 366 51 77
Fax: +41 22 366 51 78
E-mail: info@planetis.ch

UNITED KINGDOM/ROYAUME-UNI

The Stationery Office Ltd
PO Box 29
GB-NORWICH NR3 1GN
Tel.: +44 (0)870 600 5522
Fax: +44 (0)870 600 5533
E-mail: book.enquiries@tso.co.uk
http://www.tsoshop.co.uk

UNITED STATES and CANADA/ ÉTATS-UNIS et CANADA

Manhattan Publishing Co
670 White Plains Road
USA-10583 SCARSDALE, NY
Tel.: +1 914 271 5194
Fax: +1 914 472 4316
E-mail: coe@manhattanpublishing.com
http://www.manhattanpublishing.com

Council of Europe Publishing/Éditions du Conseil de l'Europe
FR-67075 STRASBOURG Cedex

Tel.: +33 (0)3 88 41 25 81 – Fax: +33 (0)3 88 41 39 10 – E-mail: publishing@coe.int – Website: http://book.coe.int

Керівні принципи правосуддя, дружнього до дітей, і пояснювальна записка до них були схвалені Радою Європи у 2010 році. Засновані на існуючих міжнародних та європейських стандартах, зокрема Конвенції Організації Об'єднаних Націй про права дитини і Європейській конвенції з прав людини, керівні принципи спрямовані на забезпечення ефективного доступу дітей до правосуддя та адекватного поводження з ними у ньому. Вони поширюються на всі обставини, за яких діти, швидше за все, на будь-якій підставі і в будь-якій якості, можуть вступати в контакт з кримінальною, цивільною або адміністративною системами правосуддя. Вони нагадують і заохочують принципи найкращого забезпечення інтересів дитини, турботи та поваги, участі, рівності та верховенства права. Керівні принципи зачіпають такі питання, як право на інформацію, представництво та участь, захист приватного життя, безпеку, багатопрофільний підхід і професійну підготовку, забезпечення безпеки на всіх етапах судового розгляду та позбавлення волі.

47 державам-членам Ради Європи рекомендується адаптувати свої правові системи до конкретних потреб дітей, подолати розрив між міжнародно-узгодженими принципами та реальністю. З цією метою, у пояснювальній записці містяться приклади кращої практики, а також пропонуються рішення та засоби задля усунення правових та практичних прогалини у правосудді щодо дітей.

Ці принципи є невід'ємною частиною стратегії Ради Європи з прав дитини та її програми «Будуємо Європу для дітей і разом з дітьми». Низка заходів із заохочення, співпраці та моніторингу заплановані в державах-членах з метою забезпечення ефективного здійснення керівних принципів в інтересах усіх дітей.

www.coe.int

До Ради Європи входять 47 держав-членів, які охоплюють практично весь європейський континент. Діяльність Ради спрямована на розробку загальних демократичних і правових принципів, заснованих на Європейській конвенції про права людини та інших базових документах про захист фізичних осіб. З часу заснування в 1949 році, в період після Другої світової війни, Рада Європи символізує примирення.

ISBN 978-92-871-7710-0

€ 15/US\$30

<http://book.coe.int>

Видавництво Ради Європи